

I. ROZPRAWY

TYTUS MIKOŁAJCZAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Historii

e-mail: tytmik@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0732-0042

DOI: 10.14746/cph.2023.1.2

Tabliczka A praw średnioasyryjskich: prawa dotyczące kobiet¹

Wstęp

Prawa średnioasyryjskie zapisane są w dwunastu tabliczkach znalezionych w starożytnym Aszur (obecnie Qal'at Szerkat około 145 km na południe od Mosulu w irackim Kurdystanie) w czasie niemieckich wykopalisk prowadzonych przez Waltera Andrae w latach 1903–1914². Tabliczki oznaczane są w literaturze symbolami od A do O (albo MAL A–O, od „Middle Assyrian Laws”) i znajdują się w Vorderasiatisches Museum w Berlinie³. Obecnie uważa się, że tabliczki te powstały w czasach

¹ Dziękuję Witoldowi Tyborowskiemu za uwagi i sugestie do tego tekstu.

² J. Bottéro, *Antiquités assyro-babyloniennes*, „Annales de l'École pratique des hautes études. 4e section, Sciences historiques et philologiques” 1966–1967, s. 81.

³ Kopie MAL A–J zostały opublikowane w: O. Schroeder, *Keilschrifttexte aus Assur verschiedenen inhalts*, Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft 35, Leipzig 1920, s. 1–5, 143, 193, kopie MAL K–O w: E. Weidner, *Das Alter der mittlassyrischen Gesetzestexte. Studien im Anschluss an Driver and Miles, The Assyrian Laws*, „Archiv für Orientforschung” 1937, nr 12, s. 3, 5–6, nr 1–2. Podstawowe edycje praw średnioasyryjskich to: G. R. Driver, J. C. Miles, *The Assyrian Laws, Ancient Codes and Laws of the Near East*, Oxford 1935; E. Weidner, *Das Alter der mittlassyrischen Gesetzestexte...*, s. 46–54; G. Cardascia, *Les lois assyriennes*, Littératures anciennes du Proche-Orient 2, Paris 1969; C. Saporetti, *Le leggi medioassire*, Data Sets: Cuneiform Texts 2, Malibu 1979; R. Bor-

panowania króla Asyrii Ninurty-apil-Ekura (panującego w latach ok. 1191–1179 p.n.e.) na podstawie kolofonu tabliczki MAL A datującego ją na rok eponima Saggiu, drugi dzień miesiąca *ša-šarrāte*⁴. Wcześniej uważano, że tabliczki te powstały za panowania Tiglat-pilešara I (ok. 1114–1076 p.n.e.).

Poniżej zamieszczam tłumaczenie tabliczki MAL A – jest to pierwsze tłumaczenie tego tekstu na język polski. Kolejne części praw średnioasyryjskich w tłumaczeniu na język polski zostaną opublikowane w późniejszym terminie.

Tabliczka MAL A (numer muzealny VAT 10000, w literaturze znana też jako KAV 001)⁵ została znaleziona w bramie obok wschodniego rogu świątyni Anu-Adada w Aszur⁶. Tabliczka ma duży rozmiar (32 × 21 × 4,6 cm; 3,22 kg wagi) i jest wypalona. Została zapisana starannym i eleganckim pismem w ośmiu kolumnach (cztery na awersie i cztery na rewersie), a tekst jest podzielony na sekcje poziomymi liniami. Nowożytnie tekst podzielono na 59 paragrafów, na ogół posługując się sekcjami wydzielonymi liniami na oryginalnej tabliczce. Tabliczka do czasów nowożytnych przetrwała potłuczona, więc brakuje tekstu w niektórych miejscach, szczególnie blisko górnej krawędzi tabliczki oraz w połowie wysokości tabliczki, gdzie połączono dwa główne zachowane fragmenty. Stąd luki i braki na początku kolumn I–III (A § 1, A §§ 10–11, A § 22), luka i braki w środku kolumny IV (A § 33), luki i braki w środku kolumn V–VIII (A §§ 39–40, A § 45, A §§ 48–50, A §§ 53–55, A §§ 57–58 itp.).

ger, *Akkadische Rechtsbücher. Die mittelassyrischen Gesetze: Rechtsbücher* [w:] R. Borger, H. Lutzmann, W.H. Ph. Römer, E. Von Schuler (red.), *Rechts-und Wirtschaftsurkunden. Historisch-chronologische Texte*, Texte aus der Umwelt des Alten Testaments 1, Gütersloh 1982, s. 80–92; M. T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Writings from the Ancient World no 6, Atlanta, GA 1995, s. 153–194; eadem, *Women and Law* [w:] M. W. Chavalas (red.), *Women in the Ancient Near East: A Sourcebook*, Routledge Sourcebooks for the Ancient World, London 2012, s. 144–174 (reedycja tłumaczenia z 1995 r.), oraz edycja internetowa przygotowana przez Jacoba Jana de Riddera (2021), <http://oracc.org/tcma/assur/P281779> (oraz P281774, P281775, P281796, P281780, P281782, P281783, P238889; dostęp: luty 2023).

⁴ M. Worthington, *Spellings and Linguistic Awareness in the Middle Assyrian Laws* [w:] E. C. Cancik-Kirschbaum, J. C. Johnson (red.), *Encoding Metalinguistic Awareness: Ancient Mesopotamia and Beyond*, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 29, Gladbeck 2019, s. 144–145; J. N. Postgate, *Bronze Age Bureaucracy: Writing and the Practice of Government in Assyria*, Cambridge 2013, s. 58, przyp. 51; J. Llop, *MARV 6, 2 und die Eponymenfolgen des 12. Jahrhunderts*, „Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie” 2008, nr 98(1); J. Assante, *The kar.kid/harimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence*, „Ugarit-Forschungen” 1998, nr 30, s. 34, przyp. 77; M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 154.

⁵ Rekord muzealny: <https://recherche.smb.museum/detail/1742990/mittelassyrische-gesetzestafel> [dostęp: luty 2023].

⁶ O. Pedersén, *Archives and Libraries in the City of Assur: A Survey of the Material from the German Excavations*, „Acta Universitatis Upsaliensis Studia Semitica Upsaliensia” 1986, nr 8, s. 39; nr 17; M. Worthington, *Spellings and Linguistic Awareness...*, s. 144.

Tabliczka MAL A ma jedyny znany duplikat praw średnioasyryjskich, tabliczkę K 10135 znaną w Niniwie, obecnie w British Museum⁷. Duplikat jest mały (4,4×4,3×1,8 cm), oryginalnie prawdopodobnie dużo mniejszych rozmiarów niż VAT 10000 i zapisany jedynie w dwóch kolumnach, rewers jest niezapisany. Na duplikacie zachowały się tylko fragmenty pierwszych dziesięciu wierszy tekstu.

Jean Bottéro zwraca uwagę na dużą liczbę błędów pisarskich w egzemplarzu VAT 10000⁸. I o ile nie wszystkie jego uwagi zostały zaakceptowane przez późniejszych edytorów tekstu, to wciąż pewna ilość błędów pozostała, jak różna grafia tych samych słów, opuszczenie słowa w IV 21 (A § 30), zbędne słowo w IV 43 (A § 31), brak znaków w IV 70 (A § 33) i V 69 (A § 40) oraz błędnie zapisane znaki w I 12 (A § 1), I 46 (A § 4), II 15 (A § 12), V 13 (A § 36), i VII 23 (A § 47). Niemniej ta liczba usterek nie odbiega specjalnie od innych tekstów prawnych niezachowanych w formie monumentalnych inskrypcji.

Znalezienie tabliczki MAL A w bramie przy świątyni Anu-Adada w Aszur ma najprawdopodobniej związek z postępowaniami prawnymi, które prowadzono w Mezopotamii w bramach⁹. W bramach miejskich odbywały się posiedzenia sądów i ogłaszano wyroki sądowe, odbywały się także przysięgi świadków i zawiązywano umowy prawne. Również w bramach odbywały się publiczne egzekucje. Dawna teoria Ernsta Weidnera zakładała, że tabliczki z prawami średnioasyryjskimi wraz z innymi tabliczkami z Aszur były częścią tzw. biblioteki Tiglat-pilesara I (patrz wyżej), niemniej ta teoria słusznie została odrzucona przez Wilfreda Lamberta¹⁰. Stąd należy założyć, że tabliczki należały do kolekcji zebranej przez lokalnych skrybów (czy może sędziów)¹¹.

Tabliczka MAL A została nazwana w literaturze przedmiotu jako *Frauenspiegel* („zwierciadło kobiety”), ponieważ prawie wyłącznie odnosi się do kobiet, tj. zawiera przepisy, gdzie kobiety są albo winnymi przestępstw, albo poszkodowanymi¹².

⁷ J. N. Postgate, *Assyrian Texts and Fragments*, „Iraq” 1973, t. 35, nr 1, s. 19–21, No. 4, pl. XII.

⁸ J. Bottéro, *Annuaire 1966–1967...*, s. 81–82.

⁹ E. Weidner, *Das Alter der mittellassyrischen Gesetzestexte...*, s. 48; M. Worthington, *Spellings and Linguistic Awareness...*, s. 145. O bramach jako miejscach postępowania prawnych zob. N. N. May, *Gates and Their Functions in Mesopotamia and Ancient Israel* [w:] N. N. May, U. Steinert (red.), *The Fabric of Cities: Aspects of Urbanism, Urban Topography and Society in Mesopotamia, Greece and Rome*, Culture and History of the Ancient Near East 68, Leiden 2014, s. 95–104.

¹⁰ E. Weidner, *Die Bibliothek Tiglatpilesars I*, „Archiv für Orientforschung” 1952, nr 16; W. G. Lambert, *Tukulti-Ninurta I and the Assyrian King List*, „Iraq” 1976, t. 38, nr 2, s. 85–86, przyp. 2; M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 154.

¹¹ Teraz ta kolekcja jest sklasyfikowana przez Pederséna po prostu jako biblioteka M2. Zob. O. Pedersén, *Archives and Libraries...*, s. 31–42; por. M. Luukko, G. Van Buylaere, *Languages and Writing Systems in Assyria* [w:] E. Frahm (red.), *A Companion to Assyria*, Blackwell Companions to the Ancient World, Hoboken, NJ 2017, s. 316.

¹² S. Lafont, *Mesopotamia: Middle Assyrian Period* [w:] R. Westbrook (red.), *A History of Ancient Near Eastern Law*, Handbook of Oriental Studies. Section One: The Near and Middle East 71/2,

Dokument zajmuje się następującymi zagadnieniami: w A §§ 1–6 kradzieżami dokonanyymi przez kobietę czy to ze świątyni, czy też z majątku męża albo innego człowieka; w A §§ 7–11 napaściami kobiety na mężczyznę albo mężczyzny na kobietę; w A §§ 12–24 zdradą małżeńską, gwałtem, homoseksualizmem pomiędzy mężczyznami, stręczycielstwem itp.; w A §§ 25–49 generalnie prawem małżeńskim, a także dziedziczeniem, przepisami dotyczącymi zakrywania głowy, narzeczёнstwem. Natomiast A §§ 50–59 zawierają inne przepisy i ewidentnie służą jako apendyks rozwijający niektóre kwestie zawarte wyżej. Słabo zachowane A §§ 57–59 wydaje się, że regulują kary, jakie mężczyzna może nakładać na swoją żonę.

Zupełnie niespotykaną formę ma A § 40 (V 42–106), który traktuje o zasadach noszenia welonu (czy też zakrywania głowy), co przysługiwało kobiecie zamężnej. Ten paragraf nie składa się z protazy (rozpoczynającej się akadyjskim *šumma* „jeśli”) i apodozy, jak większość przepisów z mezopotamskich zbiorów praw, tylko jest napisany w formie oznajmujących zaleceń. Jak wskazuje Bottéro, części tego paragrafu dotyczące prostytutek (czy też kobiet niezależnych, patrz niżej) albo niewolnic charakteryzują się do tego nieco innym słownictwem czy grafia¹³. Świadczy to nie tylko o tym, że samo umieszczenie A § 40 w tym dokumencie było efektem kompilacji, ale także o tym, że sam A § 40 jest kompilacją osobnych przepisów. Podobnie Bottéro¹⁴ analizuje niejednorodną terminologię w A § 43, gdzie w przypadku wypowiedzenia kontraktu prezenty ślubne muszą zostać zwrócone *ana mithār* „w tej samej ilości, równorzędnie” (VI 35) albo *qaqqadam-ma* „w pełni” (VI 38). Także w A §§ 30–31 prezenty ślubne są określone słowem *biblu* (A § 30 IV 21) i *zubullū* (A § 30 IV, 29, 33; A § 30 IV 41), również terminologia i zwroty dotyczące dóbr jadalnych i niejadalnych są niejednorodne. Jasne jest więc, że prawa średnioasyryjskie są kompilacją sporządzoną z różnych źródeł, tj. prawa zwyczajowego, faktycznych wyroków sądowych, regulacji prawnych i innych zbiorów praw¹⁵.

Tabliczka MAL A zawiera sporo przepisów unikalnych dla dokumentów prawnych w starożytnej Mezopotamii. Na przykład A §§ 19–20 poruszają sprawę homoseksualizmu (patrz niżej, także przyp. 36), sugerując, że o ile homoseksualizm pomiędzy mężczyznami nie był karany, to zmuszenie kogoś do pełnienia roli pasywnego partnera homoseksualnego było przestępstwem. A § 23 jest wyjątkowym przepisem w prawie mezopotamskim dotyczącym stręczycielstwa (patrz niżej, także przyp. 41), gdzie stręczycielem jest kobieta nakłaniająca inną kobietę do cudzołóstwa.

Leiden 2003, s. 521; M. Stol, *Women in the Ancient Near East*, Berlin 2016, s. 662.

¹³ J. Bottéro, *Annuaire 1966–1967...*, s. 86.

¹⁴ *Ibidem*, s. 87.

¹⁵ *Ibidem*, s. 93–95; M. Stol, *Women...*, s. 662–663. Na temat źródeł praw średnioasyryjskich zob. też E. Otto, *Rechtsgeschichte der Mittelassyrischen Gesetze (KAV 1)* [w:] E. Otto, *Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte*, BZAR 8, Wiesbaden 2008, s. 192–199.

A § 30, A § 33 i A § 43 dotyczą lewiratu, tj. zwyczaju, że po śmierci męża kobietę poślubiał jego brat. Wyżej wspomniany A § 40 dotyczy noszenia welonu. Stąd tabliczka MAL A jest uznawana za jeden z najważniejszych zabytków prawa mezopotamskiego i często pojawia się w dyskusjach dotyczących zagadnień prawnych na starożytnym Bliskim Wschodzie¹⁶.

Prawa kobiety zawarte w MAL A jawią się nam jako bardzo restrykcyjne, kobieta jest zasadniczo własnością ojca lub męża, którzy mają pełną jurysdykcję nad nią i mogą na nią nakładać surowe kary za różne przewinienia (szczególnie widoczne w A § 59)¹⁷. Kary nakładane za przewinienia na przestępców obu płci są w prawach średnioasyryjskich niezwykle okrutne, także w porównaniu do innych zbiorów praw mezopotamskich i obejmują daleko idące okaleczanie skazanych. Formy mnogie czasowników mówiących o wykonaniu kary sugerują, że kary były wykonywane publicznie przez członków lokalnej społeczności, zasadniczo w formie linczu (zob. przyp. 31).

Niewykluczone jednak, że treść praw średnioasyryjskich jest po części efektem konkretnej ideologii propagowanej przez środowisko związane z królem Asyrii. Zdaniem Julii Assante prawa średnioasyryjskie chronią prawa klasy *a'īlu* (odpowiednika *awilum* w prawach Hammurabiego, czyli uprzywilejowanej klasy wolnej)¹⁸. Nie zawierają w ogóle klasy ludzi pospolitych, jak *muškēnum* w okresie starobabilońskim. Assante widzi prawa starosyryjskie jako projekt zlecony przez króla pragnącego stworzyć kolekcję praw podobną do praw Hammurabiego (a zatem zachowane tabliczki były może brudnopisem lub niedokończonym zbiorem praw). Bez względu na to, czy zgodzimy się z tym poglądem, przepisy tylko kilkakrotnie wymieniają inną klasę społeczną, mianowicie tzw. Asyryjczyków (A §§ 24, 40 i 44), być może specjalny status poddanego króla asyryjskiego (patrz przyp. 43) oraz klasę *hupšu* (A § 45), rodzaj klasy zależnej pochodzącej z Anatolii i Syrii (patrz przyp. 61), choć wydaje się, że społeczeństwo średnioasyryjskie było bardziej zróżnicowane. Stąd zapewne prawidłowe byłoby stwierdzenie, że zarówno pod względem odwzorowania stosunków społecznych (czy to praw klas społecznych, czy też niskiej pozycji kobiety), jak i odstraszącego okrucieństwa wobec potencjalnych przestępców prawa średnioasyryjskie są wyrazem ideologii elit tego okresu w takim samym stopniu jak zapisem panujących zwyczajów prawnych.

¹⁶ Zob. literaturę na temat poszczególnych zagadnień w przypisach do danych paragrafów.

¹⁷ I. Peled, *Law and Gender in the Ancient Near East and the Hebrew Bible*, London 2020, s. 29–30.

¹⁸ J. Assante, *The kar.kid/ħarimtu...*, s. 34, przyp. 77.

Edycja tekstu

MAL a (VAT 10000 = KAV 001)

Awers, kolumna I

1. [šum]-^rma¹ MUNUS [lú-u] DAM LÚ
2. [lu]-ú [DUMU].^rMUNUS¹ LÚ
3. [a-na] É DINGIR ^rte¹-ta-ra-ab
4. [i+na] É DINGIR [mi]-im-ma
5. [ša eš]-ri-ti ta-[a-ti]-ri-iq
6. [i+na qa-ti-ša] iš-ša-bi-[it]
7. lu-ú ub-ta-^re¹-ru-ú-[šì]
8. lu-ú uk-ta-i-nu-[ú-šì]
9. ba-e-ru-ta [...]
10. ^rDINGIR i-ša¹-²u-[ú-lu]
11. ^rki¹-i ša [DINGIR a-na e-pa-še]
12. ^ri¹-[qa]-ab'-[bi-ú]-^rni¹
13. ^re¹-ep-pu-šu-ú-šì
14. ^ršum¹-[ma] MUNUS lu-ú DAM^{at} LÚ
15. lu-ú DUMU.MUNUS LÚ
16. šì-il-la-ta táq-ti-bi
17. lu-ú mi-qí-it pe-e
18. ta-ar-ti-i-šì
19. MUNUS šì-i-it

A § 1

⁽¹⁻¹³⁾ Jeśli (jakaś) kobieta, czy to czyjaś żona, czy też czyjaś córka, weszła do świątyni, (i) w świątyni ukradła cokolwiek z sanktuarium, (i to) zostało zarekwirowane w jej ręku (tj. posiadaniu), albo ją oskarżyli i udowodnili jej (winę)¹⁹, wykonają wróżbę [...] (i) zapytają boga, (i) uczynią z nią to co bóg im nakaze by uczynili²⁰.

A § 2

⁽¹⁴⁻²²⁾ Jeśli (jakaś) kobieta, czy to czyjaś żona, czy też czyjaś córka, wypowie bluźnierstwo albo wyraża się bluźnierczo²¹, to ta kobieta ponosi (za to) odpowiedzialność; oni nie będą

¹⁹ W literaturze przedmiotu jest dyskusja co konkretnie sekwencja czasowników *bāru* i *kānu* oznacza (co jest szczególnie ważne dla praw średnioasyryjskich). Zob. S. Lafont, *Femmes, Droit et Justice dans l'Antiquité orientale: Contribution à l'étude du droit pénal au Proche-Orient ancien*, Orbis Biblicus et Orientalis 165, Göttingen 1999, s. 439–441; R. Westbrook, *Evidentiary Procedure in the Middle Assyrian Laws*, „Journal of Cuneiform Studies” 2003, nr 55. CAD przyjmuje „to establish the true legal situation” dla *burru* (B, sv. *bāru* A 3b, s. 127) i „to testify, to make a statement as a witness, [...] to establish the truth by means of witnesses” dla *kānu* (K, sv. *kānu* A 4a, s. 168). Oznacza to, że w tym wypadku oskarżenie wynika albo z przyłapania kobiety na złodziejstwie (z ukradzionymi dobrami w ręku), albo z podejrzania winy i udowodnienia jej za pomocą dowodów i świadków (tak też cytowana wyżej Lafont). Podobnie należy rozumieć tę samą sekwencję w poniższych paragrafach.

²⁰ Tu wyraźnie mamy do czynienia z sytuacją wyjątkową w zbiorach praw mezopotamskich, gdy świeccy urzędnicy oficjalnie deklarują niekompetencję w obliczu świętokradztwa i zalecają określenie wyroku bogu, zob. dyskusję w: S. Lafont, *Femmes...*, s. 441–445. W Prawach Hammurabiego (§ 6) w podobnej sytuacji osoba, która ukradła dobra „boga lub pałacu”, ponosi karę śmierci, zob. W. Tyborowski, *Prawa Hammurabiego: Dināt mišarim*, Poznań 2019, s. 51.

²¹ Akadyjskie *šillatu* może też mieć znaczenie „zniewaga, oszczerstwo” (CAD Š II, sv. *šillatu*, s. 445 i następane), niemniej w tym wypadku należy A § 2 wiązać z poprzednim. Także N §§ 1–2 wskazują na znaczenie „bluźnierstwo” (patrz niżej). Podobnie zwrot *miqit pē rašū* (CAD R, sv. *rašū* A 4 b), s. 200) czy samo *miqit pē* (CAD M II, sv. *miqtu*, s. 105) może też być tłumaczone jako „bluźnierstwo”, niemniej rzeczownik *miqtu* sugeruje jakąś przypadłość czy chorobę, więc jak wskazuje Lafont (*Femmes...*, s. 447–448; tam też szersza dyskusja na temat tego paragrafu), być może chodzi tu o bluźnienie pod wpływem oszołomienia, nierozsądku.

20. *a-ra-an-ša ta-na-áš-ši*
 21. *a-na mu-ti-ša DUMU-MEŠ-ša DUMUS.*
 MUNUS^{MEŠ-}ša
 22. *la-a i-qar-ri-i-bu*
 23. *šum-ma LÚ lu-ú ma-ri-iš*
 24. *lu-ú me-et DAM-su i+na É-šu*
 25. *mi-im-ma tal-ti-ri-iq*
 26. *lu-ú a-na LÚ lu-ú a-na MUNUS*
 27. *ù lu-ú a-na ma-am-ma*
 28. *ša-ni-em-ma ta-ti-din*
 29. DAM^{at} LÚ
 30. *ù ma-ħi-ra-nu-te-ma*
 31. *i-du-uk-ku-šu-nu*
 32. *ù šum-ma DAM^{at} LÚ*
 33. *ša mu-us-sa bal-ṭu-ú-ni*
 34. *i+na É mu-ti-ša tal-ti-ri-iq*
 35. *lu-ú a-na LÚ lu-ú a-na MUNUS*
 36. *ù lu-ú a-na ma-am-ma*
 37. *ša-ni-em-ma ta-at-ti-din*
 38. LÚ DAM-su ú-ba-ar
 39. *ù ħi-i-ṭa e-em-me-ed*
 40. *ù ma-ħi-ra-a-nu ša i+na qa-at*
 41. DAM^{at} LÚ im-ħu-ru-ú-ni
 42. *šur-qa i-id-da-an*
 43. *ù ħi-i-ṭa ki-i ša-a LÚ*
 44. DAM-su e-mi-du-ú-ni
 45. *ma-ħi-ra-a-na e-em-mi-du*
 46. *šum-ma lu-ú ARAD¹ lu-ú GÉME*
 47. *i+na qa-at DAM^{at} LÚ*
 48. *mi-im-ma im-ta-aḥ-ru*
 49. *ša ARAD ù GÉME ap-pe-šu-nu*
 50. *uz-ni-šu-nu ú-na-ak-ku-su*
 51. *šur-qa ú-mal-lu-ú LÚ ša DAM-¹š¹*
 52. *uz-ni-ša ú-¹na-ak-ka¹-ás*
 53. *ù šum-ma DAM-¹su¹ ú-uš-šir*
 54. *[uz]-ni-ša la-a ú-na-ak-ki-is*
 55. *ša ARAD ù GÉME la-a ú-na-ku-su-ma*
 56. *šur-qa la-a ú-ma-lu-ú*

mieli roszczeń wobec jej męża, synów (i) córek²².

A § 3

⁽²³⁻³¹⁾ Jeśli ktoś²³ (jest) albo chory albo zmarł, (i) jego żona ukradnie cokolwiek z jego domu, (i) odda to albo (innemu) człowiekowi, albo kobiecie, albo komukolwiek innemu, zabiją żonę człowieka (tj. żonę chorego lub zmarłego) i odbiorców (ukradzionych rzeczy).

⁽³²⁻⁴⁵⁾ A jeśli czyjaś żona, której mąż jest zdrowy, ukradnie (cokolwiek) z domu swojego męża, (i) odda to albo (innemu) człowiekowi, albo kobiecie, albo komukolwiek innemu, człowiek (tj. mąż) ustali (winę) swojej żony i wyznaczy (jej) karę. A odbiorca, który otrzymał (cokolwiek) z ręki żony człowieka (tj. żony zdrowego), odda skradzione rzeczy, natomiast karę, którą człowiek (tj. mąż) wyznaczył swojej żonie, nałożą na odbiorcę.

A § 4

⁽⁴⁶⁻⁵⁶⁾ Jeśli albo niewolnik, albo niewolnica przyjęła cokolwiek z ręki czyjejs żony, obetną niewolnikowi i niewolnicy ich nosy (i) ich uszy. Pokryją (wartość) ukradzionych rzeczy, (a) człowiek (tj. mąż) obetnie jej uszy. Natomiast jeśli on puścił swoją żonę wolno, (i) nie obciął jej uszu, oni nie obetną (nosów i uszu) niewolnikowi i niewolnicy, (i) nie pokryją (wartości) skradzionych rzeczy.

²² Paragraf nie podaje kary za bluźnierstwo. Dekrety średnioasyryjskie (§ 10) sugerują, że karą jest podcięcie gardła, zob. M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 201–202; S. Lafont, *Femmes...*, s. 451.

²³ Podobnie jak Witold Tyborowski w przypadku praw Hammurabiego (W. Tyborowski, *Prawa Hammurabiego...*, s. 26) na ogół tłumacząc *a'ilu* (LÚ, dosłownie „człowiek”) jako „ktoś”, gdy wiadomo, że przepis ma charakter ogólny.

57. *šum-ma* DAM^{at} LÚ *i+na* É LÚ
 58. *ša-ni-e-ma mīm-ma tal-ti-ri-iq*
 59. *an-na qa-at* 5 MA.NA AN.NA
 60. *tu-ta-at-ti-ir* EN *šur-qí i-tam-ma*
 61. *ma-a šum-ma ú-ša-ḫi-zu-ši-ni*
 62. *ma-a i+na* É-ia *ši-ir-qí*
 63. *šum-ma mu-us-sa ma-gi-ir*
 64. *šur-qa id-dan* ù *i-pa-aṭ-ṭar-ši*
 65. *uz-ni-ša ú-na-ak-ka-ás*
 66. *šum-ma mu-us-sa a-na pa-ṭa-ri-ša*
 67. *la-a i-ma-aq-gu-ur*
 68. EN *šur-qí i-laq-qé-e-ši*
 69. ù *ap-pa-ša i-na-ak-ki-is*
 70. *šum-ma* DAM^{at} LÚ *ma-ás-ka-at-ta*
 71. *i+na ki-i-di tal-ta-ka-an*
 72. *ma-ḫi-ra-a-nu*
 73. *šur-qa i-na-ás-ši*
 74. *šum-ma* MUNUS *qa-ta a-na* LÚ *ta-ta-bal*
 75. *ub-ta-e-ru-ú-ši*
 76. 30 MA.NA AN.NA *ta-ad-dan*
 77. 20 *i+na* GIS¹ GIDRU^{MES} *i-maḫ-ḫu-šu-ši*
78. *šum-ma* MUNUS *i+na* *ša-al-te iš-ka*
 79. *ša* LÚ *ta-aḫ-te-e-pi*
 80. 1 *ú-ba-an-ša i-na-ki-su*
 81. ù *šum-ma* LÚ A.ZU *ur-ták-ki-is-ma*
 82. *iš-ku* *ša-ni-tu il-te-ša-ma*
 83. *ta-at-ta-al-pa-at*
 84. [e]-*ri-im-ma tar-ti-i-ši*
 85. [ù] [lu¹-ú *i+na* *ša-al-te*
 86. [iš]-*ka* *ša-ni-ta taḫ-te-pe*
 87. [x-x] [MES¹-ša *ki-la-lu-un i-na-pu-lu*
 88. [*šum-ma*] LÚ *qa-ta a-na* DAM^{at} LÚ
 89. [ú]-[bíl¹ *ki-i bu-ri e-pu-us-si*
 90. [ub]-*ta-e-ru-uš*

A § 5

(57–69) Jeśli czyjaś żona ukradła cokolwiek z domu innego człowieka, (i to) przekracza (wartość) 5 min (tj. ok. 2,5 kg) ołowiu, (a) właściciel skradzionych rzeczy przysięgnie, mówiąc: „Nie pozwoliłem, by ona wzięła (cokolwiek), mówiąc: ‘Zabierz z mojego domu!’”, jeśli jej mąż się zgadza, odda skradzione rzeczy i wykupi ją (oraz) obetnie jej uszy. Jeśli jej mąż nie zgodzi się na jej wykupienie, właściciel skradzionych rzeczy weźmie ją i obetnie jej nos.

A § 6

(70–73) Jeśli czyjaś żona umieściła depozyt poza (domem)²⁴, odbiorca skradzionych rzeczy ponosi odpowiedzialność.

A § 7

(74–77) Jeśli (jakaś) kobieta położyła rękę na człowieku (tj. mężczyźnie), (i) oni ustalili jej (winę), ona zapłaci 30 min ołowiu (i) oni wymierzą jej 20 (uderzeń) różgami.

A § 8

(78–87) Jeśli (jakaś) kobieta uszkodziła jądro mężczyźnie w czasie kłótni, utną jej jeden palec. A jeśli lekarz zabandażował (jądro) i drugie jądro uległo infekcji (i) rozwinęło atrofie (?)²⁵ [i] albo ona w czasie kłótni uszkodziła drugie jądro, wyłupią jej oboje [...] ²⁶.

A § 9

(88–92) Jeśli ktoś (tj. mężczyzna) [po]łożył rękę na czyjejs żonie, (i) potraktuje ją jak byk (tj. jak

²⁴ Czyli zapewne zdeponowała skradzione dobra poza domem (lub poza miastem) u kogoś, zob. CAD M I, sv. *maškattu* 1, s. 375; M. T. Roth, *Women and Law...*, s. 160; S. Lafont, *Femmes...*, s. 302–305.

²⁵ Tak CAD R, sv. *rašū* A 5, s. 201. Patrz też: J. A. Scurlock, B. R. Andersen, *Diagnoses in Assyrian and Babylonian Medicine: Ancient Sources, Translations, and Modern Medical Analyses*, Urbana 2005, s. 237, którzy sugerują, że to niejasna zmiana patologiczna, być może objawiająca się zaczerwienieniem i obrzękiem, albo martwicą (podobnie jak CAD).

²⁶ Prawdopodobnie „wyłupią jej oboje oczu” albo „usuną jej obie piersi”. Zob. M. T. Roth, *Women and Law...*, s. 173, przyp. 29. Główną motywacją surowej kary jest zagrożenie zdolności mężczyzny do płodzenia dzieci, zob. S. Lafont, *Femmes...*, s. 330–335; M. Stol, *Women...*, s. 667.

91. ¹uk¹-ta-i-nu-ú-uš
 92. [1] ú-ba-an-šu i-na-ki-su
 93. [šum]-ma it-ti-ši-iq-ši
 94. [ša]-pa-as-su šap-li-ta
 95. [a-na] ¹IGI¹ <e>-ri-im-te ša-a pa-a-še
 96. [i-ša]-ad-du-du i-na-ki-su
 97. [šum-ma lu]-¹ú¹ LÚ lu-¹ú¹ MUNUS
 98. [a-na É] ¹LÚ¹ e-ru-bu-ma
 99. [lu-ú LÚ lu]-ú MUNUS i-du-ku
 100. [a-na EN É] ¹da¹-i-ka-nu-te
 101. [i-id-du-nu] pa-nu-šu-ú-ma
 102. [i-du]-¹ak¹-šu-nu
 103. [pa-nu-šu-ma im-ma-an²]-ga-ar
 104. [mi-im-mu-šu-nu] i-laq-qé

Kolumna II

1. [ù šum-ma i+na] É da-i-[ka-nu-te]
2. mi-im-[ma ša ta-da-ni la-áš-šu]
3. lu-ú DUMU [lu]-ú [DUMU.MUNUS]
4. [...] im [...]
5. i²-[...] [i]+na É [...]
6. ša [...]
7. šum-ma [...]
8. [...]
9. [...]
10. [...]
11. [...]
12. ši-[...]
13. ša ¹LUGAL¹ e-pa-a-¹aš¹ [x x x] li
14. šum-ma DAM^{at} LÚ i+na re-be-e-ti
15. te-te-ti-iq LÚ iš-ša-ba-a-sú¹
16. la-ni-ik-ki-me iq-ti-bi-a-áš-še
17. la-a ta-ma-gu-ur ta-ta-na-ša-ar
18. e-mu-qa-ma iš-ša-ba-as-si
19. it-ti-ak-ši
20. lu-ú i+na UGU DAM LÚ ik-šu-du-uš

cham), (i) [ud]owodnili jego (winę), (i) skazali go, obetną jego jeden palec.
 (93-96) [Jeśli on ją pocałował, [prze]ciągną jego dolną [wa]rgę [przez] ostrze topora (i) ją ode-tną²⁷.

A § 10

(97-102) [Jeśli albo] mężczyzna albo kobieta we-
 szli [do domu] człowieka i zabili [albo czło-
 wieka (tj. mężczyznę) al]bo kobietę, [wydadzą]
 zabójców [właścicielowi domu], (i) jeśli tak
 zdecyduje, to ich [za]bije.

(1103-II 6) [(Natomiast) jeśli tak zdecyduje, pójdzie
 na ugrodę (z nimi i) weźmie [cokolwiek] (z ich
 własności). [A jeśli w] domu zab[ójców nie ma]
 nicz[ego do wzięcia], [weźmie (?)] albo (ich)
 syna [albo córkę...]²⁸.

A § 11

(7-13) Jeśli [...] króla, on zrobi [...] ²⁹.

A § 12

(14-24) Jeśli czyjaś żona szła ulicą, (i inny) czło-
 wiek pochwycił ją, mówiąc jej: „Chcę uprawiać
 z tobą seks!”, (a) ona nie zgadza się i broni się,
 (a) on pochwycił ją siłą (i) odbył z nią stosunek
 płciowy, czy złapano go na kobiecie, albo czy
 świadek oskarżył go, że on (tj. człowiek) odbył
 stosunek płciowy z kobietą, zabiją (tego) czło-
 wieka. Nie będzie kary dla kobiety³⁰.

²⁷ Zob. dyskusję na temat tego paragrafu w L. Marti, *Proposition pour le § 9 des Lois Assyriennes*, „N.A.B.U.” 2004, nr 2, s. 31-32. Powyższe tłumaczenie bazuje na tej interpretacji. Por. S. Lafont, *Femmes...*, s. 340-343.

²⁸ Rekonstrukcja za: M. T. Roth, *Women and Law...*, s. 160.

²⁹ Odczytanie za: G. R. Driver, J. C. Miles, *The Assyrian Laws*, s. 386-387.

³⁰ M. T. Roth (*Law Collections...*, s. 157-158) traktuje wiersz 17 jako apodozę i zaczyna nową protazę w wierszu 18. Niemniej konsekwentnie protaza zawsze zaczyna się od „jeśli” (*šumma*), stąd

21. ù lu-ú ki-i MUNUS i-ni-ku-ú-ni
 22. še-bu-tu ub-ta-e-ru-uš
 23. LÚ i-du-uk-ku
 24. ša MUNUS ħi-i-ṭu la-áš-šu
 25. šum-ma ʾDAM^{at} LÚ iš-tu é^{ti}-ša
 26. ta-at-ti-ši-ma a-na UGU LÚ
 27. a-šar us-bu-ú-ni ta-ta-lak
 28. it-ti-ak-ši ki-i DAM^{at} LÚ-ni
 29. i-de LÚ ù MUNUS-ma i-duk-ku

 30. šum-ma DAM^{at} LÚ LÚ lu-ú
 31. i+na é^{al}-tam-me lu-ú i+na re-be-te
 32. ki-i DAM^{at} LÚ-ni i-de
 33. it-ti-ak-ši ki-i LÚ ša DAM-su
 34. a-na e-pa-še i-qa-ab-bi-ú-ni
 35. LÚ^Una-i-ka-na e-pu-šu
 36. šum-ma ki-i DAM^{at} LÚ-ni la-a i-de
 37. i-it-ti-a-ak-ši
 38. LÚ^Una-i-ka-a-nu za-a-ku
 39. LÚ DAM-su ú-ba-ar
 40. ki-i ħib-bi-šu e-pa-a-ʾsi¹
 41. šum-ma LÚ iš-tu DAM^{ti}-šu LÚ iṣ-ša-bat
 42. ub-ta-e-ru-ú-uš
 43. uk-ta-i-nu-ú-uš
 44. ki-la-al-li-šu-nu-ma
 45. i-du-uk-ku-šu-nu
 46. a-ra-an-šu la-áš-šu
 47. šum-ma iṣ-ša-ab-ta lu-ú a-na UGU LUGAL
 48. lu-ú a-na UGU DI.KU^{MEŠ} it-tab-la
 49. ú-ub-ta-e-ru-ú-uš
 50. ú-uk-ta-i-nu-ú-uš
 51. šum-ma mu-ut MUNUS DAM-su i-du-ak

A § 13

^(25–29) Jeśli czyjaś żona wyszła ze swojego domu (do miejsca) gdzie (inny) człowiek mieszka, (i) on miał z nią stosunek płciowy, (i) on wie, że (ona jest) czyjaś żoną, zabiją (tego) człowieka i (tę) kobietę.

A § 14

^(30–35) Jeśli ktoś odbył stosunek płciowy z czyjaś żoną, czy to w karczmie, czy to na ulicy, (wiedząc), że (kobieta jest) czyjaś żoną, potraktują cudzołożnika tak, jak człowiek (tj. mąż) oznajmi, że potraktuje swoją żonę.

^(36–40) Jeśli on (tj. cudzołożnik) nie wiedział, że (kobieta jest) czyjaś żoną, (i) odbył z nią stosunek płciowy, cudzołożnik jest oczyszczony. Człowiek (tj. mąż) udowodni (jej winę), (i) postąpi z nią jak zechce.

A § 15

^(41–46) Jeśli ktoś schwycił kogoś na swojej żonie, (i) oskarżyli go, (oraz) udowodnili (jego winę), zabiją ich oboje (tj. żonę i cudzołożnika). On (tj. mąż) nie ponosi odpowiedzialności³¹.

^(47–52) Jeśli (oboje)³² zostali pochwyceni, (i) przywiedzeni albo przed króla, albo przed sędziego, (i) oskarżyli go, (oraz) udowodnili jego (winę): Jeśli mąż zabił swoją żonę, wtedy on (powinien także) zabić człowieka (tj. cudzołożnika).

u Roth „jeśli” jest domyślne. Inni badacze proponują jednak, że wiersze 17–19 są wciąż częścią protazy, zob. S. Lafont, *Femmes...*, s. 137–140, 477–478; M. Stol, *Women...*, s. 668, przyp. 17.

³¹ Tj. mąż jest zwolniony od winy za zabicie nakrytych kochanków. Formy mnogie w wierszach 42–45 sugerują, że najpierw dochodzi do oskarżenia i ustalenia winy w towarzystwie świadków i członków lokalnej społeczności, a potem od egzekucji winnego w formie zbiorowego linczu, przy czym mąż nakrytej żony jest zwolniony od odpowiedzialności za egzekucję. Zob. S. Lafont, *Femmes...*, s. 69–72. Por. komentarz do A § 15 w kontekście prawa bliskowschodniego: I. Peled, *Gender and Sex Crimes in the Ancient Near East: Law and Custom* [w:] I. Peled (red.), *Structures of Power: Law and Gender across the Ancient Near East and Beyond*, Oriental Institute Seminars 12, Chicago 2017, s. 29–30.

³² Liczba podwójna, zob. M. Stol, *Women...*, s. 669, przyp. 18.

52. *ù a-i-la i-du-ak-ma*
 53. *šum-ma ap-pa ša DAM-šu i-na-ki-is₅*
 54. *LÚ a-na ša-re-še-en ú-tar*
 55. *ù pa-ni-šu gab-ba i-na-qu-ru*
 56. *ù šum-ma DAM-šul [ú-uš-šar]*
 57. *LÚ [ú¹]-[uš-šu-ru]*
58. *šum-ma LÚ DAM^{at} [LÚ...]*
 59. *pi-i-ša [it-ti-a-ak-ši²]*
 60. *hi-i-tu ša LÚ la-^fáš¹-[šu]*
 61. *LÚ MUNUS DAM-su hi-i-ša*
 62. *ki-i lib₄-bi-šu e-em-mi-id*
63. *šum-ma e-mu-qa-a-ma it-ti-ak-ši*
 64. *ub-ta-e-ru-ú-uš*
 65. *uk-ta-i-nu-ú-uš*
 66. *hi-ša-šu ki-i ša DAM^{at} LÚ-ma*
 67. *šum-ma LÚ a-na LÚ iq-ti-bi*
 68. *ma-a DAM-ka it-ti-ni-ik-ku*
 69. *še-bu-ú-tu la-áš-šu*
 70. *ri-ik-sa-a-te i-ša-ak-ku-nu*
 71. *a-na ^{idi}id il-lu-ú-ku*
 72. *šum-ma LÚ a-na tap-pa-i-šu*
 73. *lu-ú i+na pu-uz-ri lu i+na ša-al-te*
 74. *iq-bi ma-a DAM-ka it-ti-ni-ku*
 75. *ma-a a-na-ku ú-ba-ar*
 76. *ba-ú-ra la-a i-la-²e-e*
 77. *la-a ú-ba-e-er LÚ šu-a-tu*
 78. *40 i+na ^{GIS}GIDRU^{MES} i-maḥ-ḥu-šu-uš*
 79. *1 ITI U₄ ^{MES-te}ši-pár LUGAL e-pa-áš*
 80. *i-ga-ad-di-mu-uš*
 81. *ù 1 GUN AN.NA id-da-an*

^(53–57) (Natomiast) jeśli obciążł nos swojej żonie, (wtedy powinien) uczynić z człowieka (tj. cudzołożnika) eunucha i okaleczyć całą jego twarz (tj. cudzołożnika)³³. Natomiast jeśli (mąż) [puścił] swoją żonę wolno, (także) [wypuszczają] wolno człowieka (tj. cudzołożnika).

A § 16

^(58–62) Jeśli [ktoś] odbył stosunek płciowy z czyjąś żoną [... z] jej inicjatywy, nie będzie kary dla (tego) człowieka (tj. cudzołożnika). Człowiek (tj. mąż) wyznaczy karę kobiecie – swojej żonie – jak zechce.

^(63–66) Jeśli on (tj. cudzołożnik) odbył stosunek płciowy z nią za pomocą siły (tj. zgwałcił ją), (i) udowodnił (jego winę), (oraz) skazali go, jego kara będzie taka jak żony (tego) człowieka³⁴.

A § 17

^(67–71) Jeśli ktoś powiedział komuś: „Każdy (cały czas) uprawia seks z twoją żoną”, ale nie ma świadków, sporządzą (wiążącą) umowę (i) odbędą próbę rzeki (w tej sprawie)³⁵.

A § 18

^(72–81) Jeśli ktoś powiedział swojemu towarzyszowi, czy to prywatnie, czy to w czasie (publicznej) kłótni: „Każdy (cały czas) uprawia seks z twoją żoną” i powiedział „Udowodnij to”, ale nie jest w stanie tego udowodnić, (i) tego nie dowiódł, wymierzą temu człowiekowi 40 (uderzeń) różgami, odbędzie służbę królewską przez miesiąc, ogolą go i on zapłaci 1 talent ołowiu.

³³ Tj. prawdopodobnie okaleczą twarz cudzołożnika w sposób trwały, podobnie jak obcięcie nosa jest trwałym okaleczeniem.

³⁴ Tj. oboje zostaną ukarani w ten sam sposób. W razie gwałtu najpierw ukarana jest kobieta, a dopiero potem gwałciciel. Zob. J. Goodnick Westenholz, recenzja Sophie Lafont, *Femmes, Droit et Justice dans l'Antiquité orientale: Contribution à l'étude du droit pénal au Proche-Orient ancien*, „Journal of Near Eastern Studies” 2003, t. 62, nr 2, s. 157.

³⁵ Lafont sugeruje, że plotka jest przekazana mężowi domniemanie niewiernej żony prywatnie, czyli poza ramami prawnymi. Następnie wszystkie zainteresowane strony umawiają się na warunki próby rzeki i wszystkie tej próbie podlegają, po czym sędzia decyduje, kto podlega karze. Zob. J. Lafont, *Femmes...*, s. 272–273.

82. *šum-ma LÚ i+na pu-uz-ri*
 83. *i+na UGU tap-pa-i-šu a-ba-ta iš-kun*
 84. *ma-a it-ti-ni-ku-ú-uš*
 85. *lu-ú i+na ša-al-te a-ne pa-ni ERÍN^{MES}*
 86. *iq-bi-áš-šu ma-a it-ti-ni-ku-ka*
 87. *ma-a ú-ba-ar-ka ba-ú-ra*
 88. *la-a i-la-a²e-e*
 89. *la-a ú-ba-e-er LÚ šu-a-tu*
 90. *50 i+na^{GIS} GIDRU^{MES} i-maḥ-ḥu-šu-uš*
 91. *1 ITI U₄^{MES-te} ši-pár LUGAL e-pa-aš*
 92. *i-ga-di-muš ù 1 GUN AN.NA id-dan*
 93. *šum-ma LÚ tap-pa-a-šu i-ni-ik*
 94. *ub-ta-e-ru-ú-uš*
 95. *uk-ta-i-nu-ú-uš*
 96. *i-ni-ik-ku-ú-uš*
 97. *a-na ša-re-še-en ú-tar-ru-uš*
98. *šum-ma LÚ DUMU.MUNUS LÚ im-ḥa-aš-ma*
 99. *ša-a lib-bi-šu ul-ta-aš-le-eš*
 100. *ub-ta-e-ru-ú-uš*
 101. *uk-ta-i-nu-ú-uš*
 102. *2 GUN 30 MA.NA AN.NA id-dan*
 103. *50 i-na^{GIS} GIDRU^{MES} i-maḥ-ḥu-šu-uš*
 104. *1 ITI U₄^{MES} ši-pár LUGAL e-pa-aš*
 105. *šum-ma DAM^{at} LÚ la-a a-bu-ša*
 106. *la-a a-ḥu-ša la-a DUMU-ša*
 107. *LÚ ša-ni-um-ma ḥar-ra-a-na*
 108. *ul-ta-aš-bi-si ù ki-i DAM^{at}*

A § 19

⁽⁸²⁻⁹²⁾ Jeśli ktoś w sekrecie rozpoczął plotkę na temat swojego towarzysza, mówiąc: „Każdy (cały czas) uprawia z nim seks (homoseksualny)”, czy to w czasie kłótni przed ludźmi powiedział „Każdy (cały czas) uprawia z tobą seks (homoseksualny i) udowodnię to!”, ale nie jest w stanie tego udowodnić, (i) tego nie dowiódł, wymierzą temu człowiekowi 50 (uderzeń) różgami, odbędzie służbę królewską przez miesiąc, ogołą go, (i) on zapłaci 1 talent ołowiu³⁶.

A § 20

⁽⁹³⁻⁹⁷⁾ Jeśli ktoś odbył stosunek (homoseksualny) ze swoim towarzyszem (tj. zgwałcił go), (i) oni go oskarżyli, (i) udowodnili (winę), oni odbędą z nim stosunek (homoseksualny i) uczynią z niego eunucha³⁷.

A § 21

⁽⁹⁸⁻¹⁰⁴⁾ Jeśli ktoś zbił czyjąś córkę³⁸ i spowodował jej poronienie, (i) oni go oskarżyli, (i) udowodnili (winę), on zapłaci 2 talenty 30 min ołowiu, wymierzą mu 50 (uderzeń) różgami, (i) odbędzie służbę królewską przez miesiąc.

A § 22

⁽¹⁰⁵⁻¹¹¹⁾ Jeśli inny człowiek zabrał czyjąś żonę w podróż, nie (będąc) jej ojcem, jej bratem, czy jej synem i przysięgnie, że nie wiedział, że

³⁶ A §§ 19–20 mają kluczowe znaczenie dla zrozumienia stosunku mieszkańców Mezopotamii, czy też Asyrii, do homoseksualizmu. Podstawową publikacją na ten temat jest artykuł J. Coopera, *Buddies in Babylonia: Gilgamesh, Enkidu, and Mesopotamian Homosexuality* [w:] T. Abusch (red.), *Riches Hidden in Secret Places*, Winona Lake, IN 2002, s. 73–86. Jak Cooper tłumaczy, w A § 19 mężczyzna jest oskarżony o regularne współżycie homoseksualne, dokładnie rzecz biorąc o to, że regularnie pozwala na penetrację przez innego mężczyznę, czyli że jest męską prostytutką. O ile sam homoseksualizm nie jest potępiany, to bycie pasywnym partnerem w takiej relacji postrzegano jako niezwykle haniebne. W A § 20 mężczyzna jest oskarżony o to, że zmusił innego (wolnego) mężczyznę do relacji homoseksualnej (czyli zgwałcił), stąd poniżył innego człowieka w sposób bardzo haniebny, dlatego jako karze – zgodnie z zasadą wzajemności często przywoływana w prawach średnioasyryjskich – podlega takiej samej hańbie. Zob. też M. Stol, *Women...*, s. 670, przyp. 20; I. Peled, *Gender and Sex Crimes...*, s. 35–36, tam też odniesienia do literatury przedmiotu.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Interesujące jest, że wymieniona kobieta ciężarna jest określona mianem dosł. „córką człowieka” (*mārat a'ile*), a nie „żony człowieka” jak w większości innych paragrafów (mimo że prawdopodobnie była zamężna, gdyż była ciężarna). Być może chodzi tutaj o inną wersję określenia tej kobiety

109. LÚ-ni la-a i-de i-tam-ma-ma

110. ù 2 GUN AN.NA

111. a-na mu-ut MUNUS i-id-dan

Kolumna III

1. ʿšum¹-ma ki-[i DAM^{at} LÚ-ni i-de]
 2. ʿbi¹-it-ʿqa¹-a-te id-[dan-ma i-tam-ma]
 3. [ma]-ʿa¹ šum-ma a-ni-[ku-ši-ni]
 4. ʿù¹ šum-ma DAM^{at} [LÚ táq-ti-bi]
 5. [ma]-ʿa¹ i-it-ti-ka-an-ni
 6. [ki-i] ʿLÚ¹ bi-it-qa-a-te
 7. [a-na] LÚ id-di-nu-ú-ni
 8. [a-na^{1D}]i-id il-lak
 9. [ri-ik]-sa-tu-šu la-áš-šu
 10. ʿšum-ma¹ i+na^{1D}i-id it-tu-ra
 11. ki-i mu-ut MUNUS MUNUS-su
 12. e-pu-šu-ú-ni a-na šu-a-šu
 13. e-ep-pu-ú-šu-uš
 14. šum-ma DAM^{at} LÚ DAM^{at} LÚ-ma
 15. a-na É^{ti}-ša tal-te-e-qé
 16. a-na LÚ a-na ni-a-ki ta-ti-din-ši
 17. ù LÚ ki-i DAM^{at} LÚ-ni i-de
 18. ki-i DAM^{at} LÚ i-ni-ku-ú-ni
 19. e-pu-šu-uš ù ki-i ša mu-ut MUNUS
 20. DAM-su ni-ik-ta ep-pu-šu-ú-ni
 21. ʿmu-um-me-er-ta e-pu-šu
-
22. ù šum-ma mu-ut MUNUS DAM-su
 23. ni-ik-ta mím-ma la-a e-pa-áš
 24. na-i-ka-na ù mu-um-me-er-ta
 25. mi-im-ma la-a e-pu-šu
 26. ú-uš-šu-ru-šu-nu
 27. ù šum-ma DAM^{at} LÚ la-a ti-i-de
 28. ù MUNUS ša a-na É^{ti}-ša
 29. ta-al-ti-qi-ú-ši-ni
 30. ki-i pi-i-gi LÚ ana UGU-ša
 31. tu-ul-te-ri-ib ù it-ti-ak-ši

(ona jest) czyjaś żoną, zapłaci 2 talenty ołowiu mężowi kobiety.

^(III 1-5) Jeśli [wiedział, że (ona jest) czyjaś żoną], za[płaci] odszkodowanie [i przysięgnie, mówiąc:] „Nie up[rawiałem z nią seksu!].” A jeśli [czyjaś] żona [powiedziała tak:] „On uprawiał ze mną seks”.

⁽⁶⁻¹³⁾ [Ponieważ] (ten) człowiek zapłacił człowiekowi (tj. mężowi) odszkodowanie, on (tj. cudzołóżnik) podejście [do] próby rzeki, (ale) nie ma (wiążącej) [um]owy³⁹. Jeśli on odmówił (podejścia do próby) rzeki, (wtedy) potraktują go tak, jak mąż kobiety potraktuje swoją kobietę (tj. żonę)⁴⁰.

A § 23

⁽¹⁴⁻²¹⁾ Jeśli czyjaś żona wzięła żonę (innego) człowieka do swojego domu, (i) oddała (innemu) człowiekowi w celu odbycia stosunku seksualnego (tj. nastęczyła) i człowiek (tj. cudzołóżnik) wie, że (ona jest) czyjaś żoną, potraktują go jak (kogoś), kto cudzołoży z czyjaś żoną, a stręczycielkę potraktują tak, jak mąż kobiety potraktuje swoją żonę cudzołóżnicę. ⁽²²⁻³⁴⁾ I jeśli mąż kobiety nic nie zrobi swojej żonie cudzołóżnicy, (także) nic nie zrobi cudzołóżnikowi i stręczycielce, (i) wypuszczą ich. A jeśli czyjaś żona nie wiedziała (o stręczycielce) i kobieta, która wzięła ją do swojego domu, przyprowadziła podstępem (?) do niej człowieka (tj. cudzołóżnika) i on odbędzie z nią stosunek seksualny, jeśli podczas opuszczenia domu powiedziała, że została zgwałcona, (wtedy) wypuszczą kobietę i ona jest oczyszczona.

jako członka klasy aʿilu, skróconą do tego co mamy w A §§ 1-2. Zob. dyskusję u I. Peled, *Law and Gender...*, s. 26.

³⁹ Tj. strony nie ustalają wcześniej warunków próby rzeki tak jak w A § 17 ze względu na powagę sytuacji, zob. S. Lafont, *Femmes...*, s. 273-274.

⁴⁰ Prawdopodobnie chodzi o sytuację, w której kobieta dobrowolnie godzi się na udanie w podróz z innym mężczyzną bez zgody jej męża. Sam fakt nie byłby przestępstwem, gdyby odbył się za

32. *šum-ma iš-tu É i+na ú-ša-i-ša*
 33. *ki-i ni-ku-tu-ú-ni táq-ti-bi*
 34. MUNUS *ú-uš-šu-ru za-ku-a-at*
 35. *na-i-ka-na ù mu-um-me-er-ta*
 36. *i-du-uk-ku*
 37. *ù šum-ma MUNUS la-a táq-ti-bi*
 38. LÚ DAM-su *hi-i-ta ki-i lib-bi-šu*
 39. *e-em-mi-id na-i-ka-na*
 40. *ù mu-me-er-ta i-duk-ku*
 41. *šum-ma DAM^{at} LÚ i+na pa-ni mu-ti-ša*
 42. *ra-ma-an-ša tal-ta-da-ad*
 43. *lu-ú i+na ŠA URU am-mi-e-em-ma*
 44. *lu-ú i+na URU-DIDLI qur-bu-ú-te*
 45. *a-^lšar^l É ud-du-ši-i-ni*
 46. *a-na É aš-šu-ra-ie-e te-ta-rab*
 47. *iš-^ltu^l NIN É ú-us-bat*
 48. *3-šu 4-šu be-da-at EN É*
 49. *ki-i DAM^{at} LÚ i+na É-šu*
 50. *^lus^l-bu-tu-ú-ni la-a i-de*
 51. *i+^lna ur-ki^l-it-te MUNUS ši-i*
 52. *^lta-at^l-ta-aš-bat EN É ša DAM-su*
 53. *[i+na pa]-ni-šu ra-ma-an-ša*
 54. *[tal]-^ldu^l-du-ú-ni DAM-su*
 55. *[ú-na-ka-aš-ma la-a] i-laq-qé*
 56. *[DAM]^{at} ^lLÚ^l ša DAM-su il-te-ša*
 57. *us-bu-tu-ni uz-ni-ša ú-na-ku-su*
 58. *ha-di-ma mu-us-sa 3 GUN 30 MA.NA*
 59. AN.NA *šAM-ša i-id-dan*

⁽³⁵⁻⁴⁰⁾ Zabiją cudzołożnika i stręczycielkę. I jeśli kobieta nie powiedziała (tego), człowiek (tj. mąż) nałoży na swoją żonę karę jaką zechce. Zabiją cudzołożnika i stręczycielkę⁴¹.

A § 24

⁽⁴¹⁻⁵⁷⁾ Jeśli czyjaś żona wyprowadziła się od swojego męża i weszła do domu (innego) Asyryjczyka⁴², czy to w tym samym mieście, czy to w (jednym z) sąsiednich miast, do domu, który on jej przeznaczył, (i) zamieszkała z panią domu, spędzając trzy (albo) cztery noce, (a) właściciel domu nie wiedział, że czyjaś żona zamieszkała w jego domu, (i) potem ta kobieta jest schwytana, właściciel domu, którego żona [wy]prowadziła się [od niego], [okaleczy ją i nie] weźmie (jej z powrotem). Obetną uszy [żony] człowieka (tj. gospodyni), z którą jego żona (tj. uciekinierka) mieszkała.

⁽⁵⁸⁻⁷¹⁾ (Jeśli) zechce jej mąż (tj. mąż gospodyni) zapłaci 3 talenty 30 min ołowiu (jako) jej cenę

zgodą męża. Do tego istnieje tutaj możliwość cudzołóstwa i tak jest ta sprawa traktowana, jeśli takie podejrzenie zaistnieje. Ibidem, s. 386–391.

⁴¹ A § 23 zdaje się być jedynym przykładem kryminalności stręczycielstwa w prawie mezopotamskim. Jak wynika z tego paragrafu, karalność takiego postępowania w prawie średnioasyryjskim wynika z pomocy czy przyczynieniu się do cudzołóstwa. Generalnie w Mezopotamii cudzołóstwo nie było karane ze względu na zasady moralne, ale przez to, że było naruszeniem praw ojca czy męża kobiety. Tak jest i w tym przypadku. Jako że A § 23 odnosi się do stręczenia kobiety zamężnej, to można założyć, że stręczycielstwo wobec kobiety niezamężnej nie było karalne. Z kolei gdy kobieta zaproszona do domu stręczycielki nie zna jej intencji, przestępstwo jest traktowane jak gwałt. Zob. zwłaszcza G. Ries, *Kuppelei* [w:] D. O. Edzard (red.), *Reallexikon der Assyriologie*, t. 6, Berlin 1983, s. 364–366; S. Lafont, *Femmes...*, s. 143–144, 158–159.

⁴² Nie jest jasne, co należy rozumieć przez termin „Asyryjczyk” (*aššurāyu*). Sugestia, że chodzi o kategorię pośrednią między ludźmi wolnymi a niewolnymi, tj. obywatela drugiej kategorii, raczej należy odrzucić. Prawdopodobnie chodzi albo o człowieka będącego aktualnym lub byłym mieszkańcem miasta Aszur, albo o określenie jego pochodzenia geograficznego. Niemniej jasne jest, że „Asyryjczyk” w prawach średnioasyryjskich jest człowiekiem wolnym. Zob. P. Machinist, *Assyrians*

60. ù ḥa-di-ma DAM-su i-laq-qé-ú
 61. ù šum-ma EN É ki-i DAM^{at} LÚ
 62. i+na É-šu iš-tu DAM-[su]
 63. us-bu-tu-ú-ni i-[de]
 64. 3^{a-te} i-id-da-an
 65. ù šum-ma it-te-ke-e-er⁴³
 66. la-a i-de-e-ma i-qa-ab-bi
 67. a-na ^{id}i-id il-lu-ú-ku
 68. ù šum-ma LÚ ša DAM^{at} LÚ
 69. i+na É-šu us-bu-tu-ú-ni
 70. i+na ^{id}i-id it-tu-ú-ra
 71. 3^{a-te} i-id-da-an
 72. šum-ma LÚ ša DAM-su i+na pa-ni-šu
 73. ra-ma-an-ša tal-du-du-ú-ni
 74. i+na ^{id}i-id it-tu-ra za-a-ku
 75. gi-im-ri ša ^{id}i-id ú-mal-la
 76. ù šum-ma LÚ ša DAM-su
 77. i+na pa-ni-šu ra-ma-an-ša
 78. ta-al-du-du-ú-ni
 79. DAM-su la-a ú-na-ak-ki-iss
 80. DAM-su-ma i-laq-qé
 81. e-mi-it-tu mi-im-ma la-áš-šu

i (jeśli) zechce weźmie (z powrotem) swoją żonę. A jeśli właściciel domu, w którym czyjaś żona (tj. uciekinierka) mieszkała z [jego] żoną, [wiedział] (o tym), on zapłaci trzy razy (więcej). A jeśli zaprzeczył, on powie, że nie wiedział, (i) odbędzie próbę rzeki. A jeśli człowiek, w którego domu czyjaś żona (tj. uciekinierka) mieszkała odmówi podejścia do próby rzeki, zapłaci trzy razy (więcej).

(72-81) Jeśli człowiek, którego żona wyprowadziła się od niego odmówi podejścia do próby rzeki, (drugi człowiek) jest oczyszczony. On w pełni pokryje koszty próby rzeki. A jeśli człowiek, którego żona wyprowadziła się od niego nie okaleczył swojej żony, nie weźmie (z powrotem) swojej żony, nie będzie żadnych sankcji⁴⁴.

on Assyria in the First Millennium B.C [w:] K. A. Raaflaub (red.), *Anfänge politischen Denkens in der Antike: Die nahöstlichen Kulturen und die Griechen*, Berlin 1993, s. 82; S. Lafont, *Femmes...*, s. 391–392; M. Stol, *Women...*, s. 672; S. Lafont, *Mesopotamia: Middle Assyrian Period*, s. 530–531. Eva von Dassow sugeruje, że istniejący w Mittani status Hanigalbatejczyka (*hanigalbatūtu*), czyli rodzaj statusu „obywatela imperium” raczej niż obywatela lokalnego, został odziedziczony przez państwo średnioasyryjskie w formie statusu Asyryjczyka, także w kontekście prawnym, więc niewykluczone, że chodzi o ten status także tutaj. Zob. E. Von Dassow, *Mittani and Its Empire* [w:] K. Radner, N. Moeller, D. T. Potts (red.), *The Oxford History of the Ancient Near East*, t. III: *From the Hyksos to the Late Second Millennium BC*, Oxford 2022, s. 508.

⁴³ Skolacjonowane odczytanie wiersza za M. Worthington, *Spellings...*, s. 146.

⁴⁴ Interpretacja tego paragrafu jest nie do końca jasna i budzi dyskusje. Kobieta opuściła dom swojego męża z własnej woli, być może z powodu kłótni małżeńskiej. Schroniła się w domu „Asyryjczyka” (zob. przyp. 43). Ta kobieta zatrzymuje się pod opieką innej kobiety (tj. gospodyni), dając do zrozumienia, że chce opuścić swego męża. Wszystko wskazuje na to, że gospodyni pozwoliła zamieszkać uciekinierce w części domu zastrzeżonej dla kobiet, czyli uciekinierka pozostaje ukryta dla innych mieszkańców domu. W wyniku schwywania uciekinierki gospodyni także jest ukarana, o ile jej mąż jej nie wykupi, prawdopodobnie płacąc mężowi uciekinierki. W razie, gdy mąż gospodyni twierdzi, że nie wiedział o tym, iż jego żona ukrywa uciekinierkę, musi się poddać próbie rzeki by udowodnić swoją niewinność. Wygląda na to, że próbie rzeki poddani są oboje, mąż uciekinierki i mąż gospodyni. Jeśli mąż gospodyni odmówi poddania się próbie rzeki, musi zapłacić trzykrotność kary, jeśli mąż uciekinierki odmówi, mąż gospodyni jest oczyszczony z winy. Szczegółowa interpretacja wraz z dyskusją: S. Lafont, *Femmes...*, s. 391–396. Warto też zwrócić uwagę na niesymetryczną

82. *šum-ma* MUNUS *i+na É a-bi-ša-ma us-bat* A § 25
 83. *ù mu-us-sa me-e-et* ⁽⁸²⁻⁹⁴⁾ Jeśli (jakaś) kobieta zatrzymała się w domu
 84. *šEŠ^{MEŠ} mu-ti-ša la-a ze-e-zu* swojego ojca i jej mąż umarł, bracia jej męża
 85. *ù DUMU-ša la-áš-šu* nie podzielili się (dziedzictwem) i ona nie ma
 86. *mi-im-ma du-ma-a-qí ša mu-us-sa* syna, bracia jej męża, którzy nie podzielili się
 87. *i+na UGU-ša iš-ku-nu-ú-ni* (dziedzictwem), wezmą jakąkolwiek biżuterię
 88. *la ḫal-qu-ú-ni šEŠ^{MEŠ} mu-ti-ša* jej mąż jej przeznaczył (i) nie jest zagubiona.
 89. *la-a ze-zu-ú-tu i-laq-qé-ú* (Jeśli chodzi) o pozostałą część (własności),
 90. *a-na re-ḫa-a-te DINGIR^{MEŠ-ni}* zdadzą się na (decyzję) bogów, udowodnią (to
 91. *ú-še-et-tu-qu ú-ba-ar-ru* i) wezmą. Nie zostaną schwytani by (odbyć)
 92. *i-laq-qé-ú* próbę rzeki albo by (złożyć) przysięgę.
 93. *a-na ^{d.ID}i-id ú ma-mi-te*
 94. *la-a iṣ-ša-ab-bu-ú-tu*
 95. *šum-ma* MUNUS *i+na É a-bi-ša-ma us-bat* A § 26
 96. *ù mu-us-sa me-e-et* ⁽⁹⁵⁻¹⁰²⁾ Jeśli (jakaś) kobieta zatrzymała się
 97. *mi-im-ma du-ma-a-qí* w domu swojego ojca i jej mąż umarł, jeśli są
 98. *ša mu-us-sa iš-ku-nu-ši-i-ni* synowie jej męża, wezmą jakąkolwiek biżute-
 99. *šum-ma DUMU^{MEŠ} mu-ti-ša* rię jej mąż jej przeznaczył. Jeśli nie ma synów
 100. *i-ba-aš-ši i-laq-qé-ú* jej męża, ona ją (tj. biżuterię) weźmie.
 101. *šum-ma DUMU^{MEŠ} mu-ti-ša la-áš-šu*
 102. *ši-it-ma ta-la-qé*
 103. *šum-ma* MUNUS *i+na É a-bi-ša-ma us-bat* A § 27
 104. *mu-us-sa e-ta-na-ra-ab* ⁽¹⁰³⁻¹⁰⁸⁾ Jeśli (jakaś) kobieta zatrzymała się
 105. *mim-ma nu-du-un-na-a ša-a mu-us-sà* w domu swojego ojca, (i) jej mąż przychodzi
 106. *id-di-na-aš-še-ni šu-a-am-ma* (regularnie do niej), on sam weźmie jakikol-
 107. *i-laq-qé a-na ša É a-bi-ša* wiek prezent małżeński, który (jako) jej mąż
 108. *la-a i-qa-ar-ri-ib* jej dał, (ale) nie będzie miał roszczeń odnośnie
 (czegokolwiek) należącego do domu (tj. mająt-
 ku) jego ojca.

Kolumna IV

1. *[šum]-ma ^fal-ma-at-tu a-na É LÚ*
 2. *te-ta-ra-ab ù DUMU-ša*
 3. *ḫu-ur-da il-te-ša na-ša-a-at*
 4. *i+na É a-ḫi-za-ni-ša ir-ti-bi*
 5. *ù ṭup-pu ša-a mars-ut-ti-šu la-a šaṭ-rat*
 6. *ḫA.LA i+na É mu-ra-bi-a-ni-šu*
 7. *la-a i-laq-qé*
 8. *ḫu-bu-ul-li la-a i-na-áš-ši*
 9. *i+na É a-li-da-ni-šu*
 10. *ḫA.LA ki-i qa-ti-šu i-laq-qé* A § 28
^(IV 1-10) Jeśli (jakaś) wdowa weszła do domu czło-
 wieka i jest ciężarna z jej pogrobowym synem
 (tj. synem jej zmarłego męża), on wychowa
 się w domu tego, który się z nią ożenił (tj. no-
 weggo męża wdowy), ale tabliczka adopcyjna
 nie zostanie spisana. On nie weźmie udziału
 z domu (tj. własności) tego, kto go wychował,
 (i) nie poniesie odpowiedzialności za (żaden)
 dług. On weźmie udział z domu (tj. własności)
 swego rodziciela według swojej porcji.

karę: kobieta ukrywająca uciekinierkę jest ukarana okaleczeniem ciała, a jej mąż jedynie grzywną.
 Zob. J. Goodnick Westenholz, recenzja S. Lafont, s. 159.

11. *šum-ma* MUNUS *a-na* É *mu-ti-ša te-ta-rab* A § 29
 12. *ši-ir-ki-ša* ù *mi-im-ma* ⁽¹¹⁻¹⁹⁾ Jeśli (jakaś) kobieta weszła do domu swo-
 13. *ša iš-tu* É *a-bi-ša na-šu-tu-ú-ni* jego męża, jej posag i cokolwiek przyniosła
 14. ù *lu-ú ša-a e-mu-ú-ša* z domu swojego ojca oraz cokolwiek jej teść
 15. *i+na e-ra-bi-ša id-di-na-áš-še-en-ni* dał jej po wejściu (do domu), są uwolnione dla
 16. *a-na* DUMU^{MES} *za-a-ku* (jej synów od roszczeń). Synowie jej teścia nie
 17. DUMU^{MES} *e-mé-e-ša la-a i-qar-ri-bu* będą mieli roszczeń do tego, ale jeśli jej mąż
 18. ù *šum-ma mu-us-sa i-pu-ag-ši* przejmie nad nią kontrolę (?), da swoim synom
 19. *a-na* DUMU^{MES} *šu ša-a lib-bi-šu i-id-dan* jak zechce.
 20. *šum-ma a-bu a-na* É *e-me ša* DUMU-*šu* A § 30
 21. *bi-ib-la it-ta-bal* <zubullû> *iz-zi-bi-il₅* ⁽²⁰⁻²⁸⁾ Jeśli ojciec przyniósł (ceremonialny) dar
 22. MUNUS *a-na* DUMU-*šu la-a ta-ad-na-at* ślubny i dostarczył <prezent ślubny>⁴⁵ do
 23. ù DUMU-*šu ša-ni-ú ša* DAM-*šu* domu teścia swojego (młodsze-
 24. *i+na* É *a-bi-ša us-bu-tu-ú-ni* go syna), (a) ko-
 25. *me-e-et* DAM^{at} DUMU-*šu me-e-te* bieta nie została oddana jego synowi i jego inny
 26. *a-na* DUMU-*šu ša-na-i-e* (starszy) syn, którego żona mieszkała w domu
 27. *ša a-na* É *e-me-šu iz-bi-lu-ú-ni* swojego ojca, umarł, żonę zmarłego syna odda
 28. *a-na a-ḥu-ze-te i-id-dan-ši* w *aḥūzatu*⁴⁶ swojemu młodszemu synowi, któ-
 29. *šum-ma* EN DUMU.MUNUS *ša zu-bu-ul-la-a* ⁽²⁹⁻³⁹⁾ Jeśli pan córki, który otrzymał prezent
 30. *im-ta-aḥ-ḥu-ru-ú-ni* ślubny, nie zgadza się oddać swojej cór-
 31. DUMU.MUNUS-*su a-na ta-da-a-ni* ki (młodszemu synowi), (jeśli) ojciec, który
 32. *la-a i-ma-ag-gu-ur* sprezentował prezent ślubny, zechce, weźmie
 33. *ḥa-di-ma a-bu ša-a zu-bu-ul-la-a* swoją synową i odda swojemu (młodszemu)
 34. *iz-bi-lu-ú-ni kal-la-a-su* synowi (za żonę). A jeśli zechce, zabierze (ory-
 35. *i-laq-qé-a a-na* DUMU-*šu id-dan* ginalną) ilość, tyle ile sprezentował (czy to)
 36. ù *ḥa-di-ma am-mar iz-bi-lu-ú-ni* ołowiu, srebra, złota, (cokolwiek) niejadalnego,
 37. AN.NA *šar-pa* KÙ.SIG₁₇ *ša la a-ka-a-li* (ale) nie będzie miał roszczeń do (czegokol-
 38. SAG.DU-*ma i-laq-qé* wiek) jadalnego⁴⁷.
 39. *a-na ša a-ka-li la-a i-qar-ri-ib*

⁴⁵ *Biblu* i *zubullû* (wiersz 21) mają prawie takie samo znaczenie i wydaje się, że prawa średnioasyryjskie czasami stosują te terminy wymiennie. Niemniej istnieje pewna różnica znaczeniowa: *biblu* to ceremonialne dary ślubne, które rodzina pana młodego wnosi do domu panny młodej, natomiast *zubullû* to prezent ślubny, który może być sprezentowany przez rodzinę pana młodego rodzinie panny młodej i odwrotnie. Zob. I. Peled, *Law and Gender...*, s. 16.

⁴⁶ *Aḥūzatu* to zależność podobna do małżeńskiej, gdzie kobieta jest oddana pod opiekę głowy rodziny, patrz CAD A II, sv. *aḥūzatu*, s. 217. Zob. też M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 193, przyp. 22; J. Lafont, *Femmes...*, s. 152, przyp. 74. Wydaje się, że w tym wypadku kobieta jest oddana w opiekę typu *aḥūzatu* szwagrowi na czas przejściowy, do momentu gdy zostanie oddana temu mężczyźnie za żonę w lewiracie (patrz przyp. 47). Lewirat miał pierwszeństwo nad innymi planami małżeńskimi.

⁴⁷ A § 30, podobnie jak A §§ 33 i 43, dotyczy lewiratu, tj. praktyki, w której po śmierci swojego męża kobieta była poślubiana przez jego brata. Wcześniej taka praktyka byłaby postrzegana jako kazirodca, jak wynika np. z praw Ur-Nammy (zob. § E5 w T. Mikołajczak, *Prawa Ur-Nammy*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 2, s. 31), co zmienia się w połowie II tysiąclecia p.n.e.,

40. *šum-ma* LÚ *a-na* É *e-me-šu*
 41. *zu-bu-ul-la-a iz-bil* ù DAM-*su*
 42. *me-ta-at* DUMU.MUNUS^{MES} *e-mi-šu*
 43. *i-ba-áš-ši ha-di-ma <<e-mu>>*
 44. DUMU.MUNUS *e-mi-šu ki-i* DAM-*šu me-et-te*
 45. *eḫ-ḫa-az ha-di-ma*
 46. KÙ.BABBAR *ša id-di-nu-ú-ni i-laq-qé*
 47. *lu-ú še-am lu-ú* LU^{MES} *lu-ú mīm-ma*
 48. *ša a-ka-li la-a id-du-nu-ni-šu*
 49. KÙ.BABBAR-*ma i-mah-ḫa-ar*
 50. *šum-ma* MUNUS *i+na* É *a-bi-ša-ma us-bat*
 51. ¹ú² *nu-¹du-nu¹-ša ta-ad-na-at*
 52. *lu-ú a-[na]* É *e-mi-ša la-qí-a-at*
 53. *lu-ú la-a la-qí-a-at ḫu-bu-ul-li*
 54. ¹ar-na¹ ù ¹ḫi¹-i-ṭa *ša-a mu-ti-ša*
 55. ¹ta-na¹-áš-ši

56. [*šum-ma*] MUNUS *i+na* ¹É¹ [*a*]-*bi-ša-ma us-bat*
 57. [*mu*]-¹us¹-*sa* [*me-e*]-¹et¹ ù DUMU[^{MES}-*ša*]
 58. [*i-ba*]-áš-ši [*ašar pa-nu-ša-a-ni*]
 59. [*i+na*] É-*šu*-[*nu tu-ú-uš-ša-ab*]
 60. [*šum-ma* DUMU]-¹ša *la-áš¹-[šu e-mu-ša]*
 61. [*a-na* DUMU] ¹ša¹ *lib*-[*bi-šu i-id-dan-ši*]
 62. [...]
 63. [...]
 64. [...]
 65. ù ¹ḫa¹-[*di*]-¹ma¹ *a-¹na e¹-mi-ša*
 66. *a-na a-¹ḫu¹-[ze]-te i-id-dan-ši*
 67. *šum-ma* ¹mu¹-*us-sa* ù *e-mu-ša*
 68. *me-e-tu*-[*ma*] ù DUMU-*ša la-áš-šu*
 69. *al-ma-at*-[*tu*] *ši-i-it*
 70. *a-šar ha-di-<a>-¹tu¹-ú-ni ta-al-lak*
 71. *šum-ma* LÚ ¹al-*ma¹-at-tu e-ta-ḫa-az*
 72. *ri-ka-sa la-a ra-ki-i-is*
 73. 2 MU^{MES} *i+¹na¹ É-šu us-bat*

A § 31

⁽⁴⁰⁻⁴⁹⁾ Jeśli ktoś przyniósł prezent ślubny do domu swojego (przyszłego) teścia i jego (przyszła) żona (tj. narzeczona) zmarła, (a inne) córki jego teścia są (wolne), (jeśli) zechce poślubi (inną) córkę swojego teścia zamiast jego zmarłej żony (tj. narzeczonej)⁴⁸. (Albo jeśli) zechce weźmie srebro, które dał, ale nie dadzą mu ani jęczmienia, ani owiec, ani niczego jadalnego, (niemniej) otrzyma srebro.

A § 32

⁽⁵⁰⁻⁵⁵⁾ Jeśli (jakaś) kobieta zatrzymała się w domu swojego ojca i prezent ślubny został dany, czy ona została wzięta [do] domu teścia, czy też nie została wzięta, ona będzie odpowiedzialna za (jakikolwiek) dług, karę, (czy) [wy]kroczenie swojego męża.

A § 33

⁽⁵⁶⁻⁶¹⁾ [Jeśli] (jakaś) kobieta zatrzymała się w domu swojego ojca, (a) jej [mąż zmarł] i ona [m]a syn[ów, zamieszka w] domu [(jednego z nich)]. Jeśli ona] nie ma [syna, jej teść odda ją (swojemu) synowi, któremu] zech[ce]⁴⁹.

⁽⁶²⁻⁶⁴⁾ (luka)

⁽⁶⁵⁻⁷⁰⁾ A (jeśli) zechce odda ją w *aḫūzatu*⁵⁰ jej teścia. Jeśli jej mąż i teść nie żyją i ona nie ma syna, ona jest wdową, (i) pójdzie, gdzie zechce.

A § 34

⁽⁷¹⁻⁷⁴⁾ Jeśli ktoś wziął wdowę (za żonę), (a) kontrakt (małżeński) nie został sporządzony, (ale)

najprawdopodobniej pod wpływem Hetytów. Na temat lewiratu na starożytnym Bliskim Wschodzie zob. S. Lafont, *Femmes...*, s. 177; M. Stol, *Women...*, s. 296–299; I. Peled, *Law and Gender...*, s. 66.

⁴⁸ Z kontekstu wynika, że chodzi o przyszłego teścia i narzeczoną, nie o aktualnego teścia czy żonę, zob. I. Peled, *Law and Gender...*, s. 66.

⁴⁹ Rekonstrukcja za R. G. Driver i J. C. Miles, *The Assyrian Laws...*, s. 400–403, bazuje m.in. na A § 46. Większość innych edycji pozostawia fragment nie zrekonstruowany. Jeśli zgodzimy się z tą rekonstrukcją, mamy tu kolejny przykład lewiratu, zob. przyp. 47.

⁵⁰ Zob. przyp. 46.

74. DAM *ši-i-it la-a tu-uš-ša*
75. *šum-ma^f al-ma-at-tu*
76. *a-na É LÚ te-ta-ra-ab*
77. *mi-im-ma am-mar na-ša-tu-ú-ni*
78. *gab-bu ša-a mu-ti-ša*
79. *ù šum-ma LÚ a-na UGU MUNUS e-ta-rab*
80. *mi-im-ma am-mar na-aš-šu-ú-ni*
81. *gab-bu šu-a MUNUS*
82. *šum-ma MUNUS i+na a-bi-ša-ma us-bat*
83. *lu-ú mu-us-sa É a-na ba-at-te*
84. *ú-še-ši-ib-ši*
85. *ù mu-us-sà a-na A.ŠÀ i-it-ta-lak*
86. *la-a Ì.GIŠ la-a SÍG la-a lu-bu-ul-ta*
87. *la-a ú-ku-ul-la-a*
88. *la-a mi-im-ma e-zi-ba-áš-še*
89. *la-a mi-im-ma šu-bu-ul-ta*
90. *iš-tu A.ŠÀ ú-še-bi-la-áš-še*
91. *MUNUS ši-i-it 5 MU^{MEŠ} pa-ni mu-ti-ša*
92. *ta-da-gal a-na mu-te la-a tu-uš-šab*
93. *šum-ma DUMU^{MEŠ} ša i-ba-áš-ši*
94. *in-na-gu-ú-ru ù e-ek-ku-lu*
95. *MUNUS mu-us-sa tu-ú-qa-a*
96. *a-na mu-te la-a tu-uš-šab*
97. *šum-ma DUMU^{MEŠ} ša la-aš-šu*
98. *5 MU^{MEŠ} mu-us-sa tu-qa-a³*
99. *6 MU^{MEŠ} i+na ka-ba-a-si*
100. *a-na mu-ut lib-bi-ša tu-uš-šab*
101. *mu-us-sà i+na a-la-ki la-a i-qar-ri-ba-še*
102. *a-na mu-ti-ša ur-ki-e za-ku-at*
103. *šum-ma a-na qa-at 6 MU^{MEŠ}*
104. *ú-ħi-ra-an-ni i+na ra-mi-ni-šu*
105. *la-a ik-kal-ù-ni lu-ú qa-a-li*
106. *iš-ba-at-sú-ma in-na-bi-[id]*
107. *lu-ú ki-i sa-ar-[te]*
108. *ša-bi-it-ma ú-ta-aħ-[ħi-ra]*
- Rewers, kolumna V
1. *i+na a-la-ki ú-ba-a-^far¹*
2. *MUNUS ša ki-i DAM-šu id-dan*
3. *ù DAM-su i-laq-qé*
4. *ù šum-ma LUGAL a-na ma-a-te*
5. *ša-ni-te-em-ma il-ta-pár-šu*

ona mieszkała przez dwa lata w jego domu, ona jest żoną (i) nie odejdzie.

A § 35

⁽⁷⁵⁻⁸¹⁾ Jeśli (jakaś) wdowa weszła do domu człowieka, cokolwiek ze sobą przyniosła, całość należy do jej (nowego) męża. A jeśli ktoś wejdzie do (domu) kobiety (tj. tej wdowy), cokolwiek ze sobą przyniósł, całość należy do kobiety.

A § 36

⁽⁸²⁻⁹²⁾ Jeśli (jakaś) kobieta zatrzymała się w domu swojego ojca albo jej mąż osadził ją w domu gdzie indziej i jej mąż udał się za granicę, nie zostawiając jej oleju, wełny, ubrań czy zaprowiantowania, albo czegokolwiek innego, (i) nie wysłał jej żadnej przesyłki z zagranicy, ta kobieta poczeka 5 lat na swojego męża (i) nie zamieszka z (innym) mężem.

⁽⁹³⁻¹⁰²⁾ Jeśli ona ma synów, oni zostaną najęci (do pracy) i sami się utrzymują (dosł. jedzą), kobieta poczeka na swojego męża, (i) nie zamieszka z (innym) mężem. Jeśli ona nie ma synów, poczeka na swojego męża 5 lat, (a) po osiągnięciu 6. roku zamieszka z mężem jakim zechce. Jej (pierwszy) mąż nie będzie miał roszczeń do niej po powrocie. Ona jest uwolniona dla późniejszego męża.

^(IV 103-V 3) Jeśli on (tj. mąż) został przetrzymany ponad 6 lat, (i) nie został zatrzymany z własnej woli, albo (ponieważ) *qāli*⁵¹ pochwylił go i on uciekł, albo (ponieważ) został aresztowany (z powodu) fałszywych (przesłanek) i był przetrzymany, (i) po powrocie (to) udowodni, on da (nowemu mężowi) kobietę porównywalną do jego żony i weźmie swoją żonę (z powrotem).

⁽⁴⁻¹⁴⁾ A jeśli król wysłał go do innego kraju, (i) został przetrzymany ponad 5 lat, jego żona

⁵¹ Znaczenie nieznane, patrz CAD Q, sv. *qāli*, s. 59.

6. *a-na qa-at* 5 MU^{MUŠ} *ú-taḥ-ḥi-ra*
 7. DAM-su *tu-qa-a-šu a-na mu-te*
 8. *la tu-uš-šab ù šum-ma i+na pa-ni*
 9. 5 MU^{MES} *a-na mu-te ta-ṭa-ša-ab*
 10. *ù ta-at-ta-la-ad*
 11. *mu-us-sa i+na a-la-a-ki*
 12. *aš-šum ri-ik-sa la-a tu-qa-i-ú-ni*
 13. *ú ta-na-ḥi-zu¹-ú-ni a-na šu-a-ša*
 14. *ù li-da-ni-ša-ma i-laq-qé-šu-nu*
 15. *šum-ma LÚ DAM-su e-ez-zi-ib*
 16. *lib-bu-šu-ma mīm-ma id-da-na-áš-še*
 17. *la-a lib-bu-šu-ma mi-im-ma*
 18. *la-a id-da-na-áš-še*
 19. *ra-qu-te-e-ša tu-ú-uš-ša*
 20. *šum-ma MUNUS i+¹na¹ é a-bi-ša-ma us-bat*
 21. *ù mu-¹us¹-sa e-te-zi-ib-ši*
 22. *du-ma-qí ša-a šu-ut-ma iš-ku-nu-ši-ni*
 23. *i-laq-qé a-na te-er-ḥe-te*
 24. *ša-a ub-lu-ú-ni la-a i-qar-rib*
 25. *a-na MUNUS za-a-ku*
26. *šum-ma LÚ la-a DUMU.MUNUS-su a-na mu-te*
 27. *it-ti-din šum-ma pa-ni-ma*
 28. *a-bu-ša ḥab-bu-ul ki-i ša-pár-te*
 29. *še-šu-bat um-mi-a-nu pa-ni-ú*
 30. *it-tal-ka i+na UGU ta-di-na-a-ni*
 31. *ša-a MUNUS ŠAM MUNUS i-šal-lim*
 32. *šum-ma a-na ta-da-a-ni la-áš-šu*
 33. ^{LÚ}*ta-di-na-na i-laq-qé*
34. *ù šum-ma i+na lum-ni ¹bal¹-ṭa-at*
 35. *a-na mu-bal-li-ṭa-ni-¹ša¹ [za]-ku-at*
 36. *ù šum-ma ^{LÚ}a-ḥi-za-a-[nu ša]-a MUNUS*
 37. *lu-ú ṭup-pa ul-ta-ṭa-[ru]-¹ú¹-šu*
 38. *ù lu-ú ṭup-pa ul-ta-ṭa-[ru]-¹ú¹-šu*
 39. *ir-ti-¹ši¹-ú-¹né-eš¹-šu*

poczeka na niego, (i) nie zamieszka (u innego) męża. A jeśli zamieszkała z (innym) mężem przed (upływem) 5 lat i urodziła (dziecko), ponieważ nie poczekala zgodnie z umową i została wzięta (za żonę), jej (pierwszy mąż) po powrocie weźmie ją (z powrotem) i jej dziecko.

A § 37

⁽¹⁵⁻¹⁹⁾ Jeśli ktoś opuścił swoją żonę (tj. rozwiódł się), (jeśli) zechce da jej coś, (jeśli) nie zechce nie da jej niczego, (a) ona opuści go z pustymi rękoma⁵².

A § 38

⁽²⁰⁻²⁵⁾ Jeśli (jakaś) kobieta zatrzymała się w domu swojego ojca i jej mąż ją opuścił (tj. rozwiódł się), on weźmie biżuterię, którą ją obdarował, (ale) nie będzie miał roszczeń do wiana, które przyniósł. Jest ono uwolnione (od roszczeń) dla kobiety.

A § 39

⁽²⁶⁻³³⁾ Jeśli ktoś oddał mężowi (kogoś, kto nie jest) jego córką (za żonę), jeśli poprzednio jej ojciec był zadłużony, (a) ona została zatrzymana (dosł. osiedlona) jako zastaw, (a) wystąpił poprzedni wierzyciel, on (tj. wierzyciel) zostanie splacony pełną ceną kobiety przez tego, kto oddał (tę) kobietę (za żonę). Jeśli on nie ma nic do oddania (tj. splacenia), on (tj. wierzyciel) weźmie sprzedawcę (tj. dłużnika).

⁽³⁴⁻⁴¹⁾ A jeśli ona żyła w złych (warunkach), ona jest uwolniona dla tego, kto utrzymywał ją przy życiu⁵³. A jeśli ten, który ożenił się z (tą) kobietą, miał albo tabliczkę napisaną dla niego, albo komuś przysługuje roszczenie przeciw

⁵² Wydaje się, że w okresie wcześniejszym, staroasyryjskim, rezultaty rozvodu były dużo korzystniejsze dla kobiet. Zob. M. Stol, *Women...*, s. 216–220; I. Peled, *Law and Gender...*, s. 71–72.

⁵³ Roth rozumie ten fragment tak, że kobieta została oddana w czasie głodu czy innego kryzysu w celu zachowania jej życia. Zob. M. T. Roth, *Women and Law...*, s. 173, przyp. 33. Por. I. Stol, *Women...*, s. 676, przyp. 32, tam także literatura.

40. ŠAM MUNUS ú-[šal-lam]
 41. ù ta-di-na-a-nu [za-a-ku]
 42. lu-ú DAM^{MES} LÚ lu-ú¹ [al-ma-nu-tu]
 43. ù lu-ú MUNUS^{MES} [aš-šu-ra-ia-a-tu]
 44. ša a-na ri-be-te¹ uš¹-[ša-a-ni]
 45. SAG.DU-si-na [la-a pa-at-tu]
 46. DUMU.MUNUS LÚ [...]
 47. lu-ú^{TUG}ša-re-[...]
 48. lu-ú TUG.HI.A lu-ú^{TUG} [...]
 49. pa-aš-[šu-ú-na-at]
 50. SAG.DU-si-na [la-a pa-at-tu]
 51. lu-ú¹ a¹-[ma-na-tu]
 52. lu-ú [DAM^{MES} LÚ]
 53. [lu]-ú [aš-šu-ra-ia-a-tu]
 54. [...]
 55. [la-a up]-¹ta-aš¹-ša-[na-ma]
 56. i+na u₄-mi i+na ri-be-te¹ e¹-[di-iš]
 57. il-la-ka-a-ni up-ta-¹ša¹-[na-ma]
 58. e-si-ir-tu ša iš-tu NIN-[ša]
 59. i+na ri-be-e-te tal-lu-ku-ú-¹ni¹
 60. pa-aš-šu-ú-na-at
 61. qa-di-il-tu ša mu-tu eḫ-zu-ši-ni
 62. i+na ri-be-te pa-šu-na-at-ma
 63. ša-a mu-tu la-a eḫ-zu-ši-i-ni
 64. i+na ri-be-te SAG.DU-sa pa-at-tu
 65. la-a tu-up-ta-aš-ša-an
 66. KAR.KID la-a tu-up-ta-aš-ša-an
 67. SAG.DU-sa pa-at-tu
 68. ša KAR.KID pa-aš-šu-un-ta
 69. e-tam-ru-ú-ni i-<ša>-ba-as-si
 70. LÚ.MEŠ^še-bu-te i-ša-ak-ka-an
 71. a-na pi-i É.GAL^{lim} ub-ba-la-a-ši
 72. šu-ku-ut-ta-ša la-a i-laq-qé-ú
 73. lu-bu-ul-ta-ša ša-bi-ta-áš-ša
 74. i-laq-qé
 75. 50 i+na^{GIS} GIDRU^{MES} i-maḫ-šu-ú-ši
 76. qi-ra a-na SAG.DU-ša i-tab-bu-ku

niemu, on s[placi] pełną cenę kobiety i dawca (kobiety) jest [uwolniony (od roszczeń)]⁵⁴.

A § 40

(42-57) Żony ludzi, albo [wdowy], albo (wszystkie) kobiety [asyryjskie]⁵⁵, które wy[chodzą] na ulicę nie będą miały odkrytych głów. Córki człowieka [...] albo szatę [...] albo szaty albo [...] będą zawo[alowane], ich głowy [nie będą odkryte]. [Wdowy], albo [żony ludzi], [albo (wszystkie kobiety) asyryjskie ... nie] będą [zawoalowane]. (Kiedy) one wyjdą [same] na ulicę w dzień będą zawo[alowane].

(58-65) Konkubina, która wyjdzie ze swoją panią na ulicę, będzie zawoalowana. Kapłanka *qadi-štu*, którą mąż wziął (za żonę), będzie zawoalowana na ulicy, (ale) ta której mąż nie wziął (za żonę), jej głowa na ulicy będzie odkryta, nie będzie zawoalowana.

(66-76) prostytutka (albo: kobieta niezależna)⁵⁶ nie będzie zawoalowana, jej głowa będzie odkryta. (Jeśli) ktoś zobaczył zawoalowaną prostytutkę (albo: kobietę niezależną), pochwyci ją, ustanowi świadków (i) przyprowadzi ją do wejścia do pałacu. Oni nie wezmą jej biżuterii, ale ten, który ją pochwycił, weźmie jej szaty. Wymierzą jej 50 (uderzeń) różgami, (i) wyleją (gorący) bitumen na jej głowę.

⁵⁴ Rekonstrukcja od wiersza 40. za: G. R. Driver i J. C. Miles, *The Assyrian Laws...*, s. 406, interpretacja za: R. Borger, *Die mittelasyrischen Gesetze...*, s. 87. Roth pozostawia ten fragment bez rekonstrukcji: M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 167.

⁵⁵ Na temat statusu „Asyryjczyka” zob. przyp. 43.

⁵⁶ Akadyjskie *ḫarimtu* (kar.kid) jest tłumaczone konwencjonalnie jako „ prostytutka”. Coraz częściej termin ten interpretuje się jako samotną kobietę niezależną, o której życiu, także w sen-

77. *ù šum-ma LÚ KAR.KID pa-šu-un-ta*
 78. *e-ta-mar-ma u-ta-áš-šir*
 79. *a-na pi-i É.GAL^{lim} la-a ub-la-áš-ši*
 80. *LÚ šu-a-tu*
 81. *50 i+na^{GIS} GIDRU^{MES} i-mah-ḥu-šu-uš*
 82. *ba-ti-qa-an-šu lu-bu-ul-tu-šu*
 83. *i-laq-qé*
 84. *uz-ni-šu ú-pal-lu-ú-šu*
 85. *i+na eb-li i-ša-ak-ku-ku*
 86. *i+na ku-tal-li-šu i-ra-ak-ku-su*
 87. *1 ITI U₄^{MES-te} ši-pár LUGAL e-pa-áš*
 88. *GÉME^{MES} la-a up-ta-ša-na-ma*
 89. *ša GÉME pa-šu-un-ta e-tam-ru-ú-ni*
 90. *i-ša-ba-ta-aš-ši*
 91. *a-na pi-i É.GAL^{lim} ub-ba-la-áš-ši*
 92. *uz-ni-ša ú-na-ku-ú-su*
 93. *ša-bi-ta-an-ša TÚG.ĤI.A-ša i-laq-qé*
 94. *šum-ma LÚ GÉME pa-šu-un-ta*
 95. *e-ta-mar-ši-ma ú-ta-aš-šir*
 96. *la-a i-ša-ab-ta-áš-ši*
 97. *a-na pi-i É.GAL^{lim} la-a ub-la-áš-ši*
 98. *ub-ta-e-ru-ú-uš*
 99. *uk-ta-i-nu-ú-uš*
 100. *50 i+na^{GIS} GIDRU^{MES} i-mah-ḥu-šu-uš*
 101. *uz-ni-šu ú-pal-lu-šu*
 102. *i+na eb-li i-ša-ak-ku-ku*
 103. *ᵀi+na ku-tal¹-li-šu i-ra-ak-ku-sú*
 104. *[ba-ti]-ᵀqa¹-an-šu*
 105. *TÚG.ĤI.A-šu [i]-ᵀlaq¹-qé*
 106. *1 ITI U₄^{MES} ši-pár [LUGAL] e-pa-áš*

(77–87) A jeśli ktoś zobaczył zawołowaną prostytutkę (albo: kobietę niezależną) i wypuścił ją, (i) nie przyprowadził jej do wejścia do pałacu, oni wymierzą mu 50 (uderzeń) różgami. Jego donosiciel weźmie jego szaty. Oni przedziurawią jego (tj. winnego) uszy, przewleką (przez nie) sznurek, (i) zwiążą z tyłu (głowy), (i) odbędzie służbę królewską przez miesiąc.

(88–106) Niewolnice nie będą zawołowane. (Jeśli) ktoś zobaczył zawołowaną niewolnicę, pochwyci ją, przyprowadzi ją do wejścia do pałacu. Oni obetną jej uszy, (a) ten, który ją pochwycił, weźmie jej szaty. Jeśli ktoś zobaczył zawołowaną niewolnicę i wypuścił ją, nie pochwycił jej, (i) nie przyprowadził jej do wejścia do pałacu, (a) oni oskarżyli go i udowodnili jego (winę), wymierzą mu 50 (uderzeń) różgami. Oni przedziurawią jego uszy, przewleką (przez nie) sznurek, (i) zwiążą z tyłu (głowy). Jego [dono]siciel zabierze jego szaty, (a on) odbędzie służbę [królewską] przez miesiąc⁵⁷.

sie prawnym, nie decyduje mężczyzna. Niemniej każda prostytutka byłaby także *ḥarimtu* w sensie prawnym, jednak nie każda *ḥarimtu* to prostytutka. Zob. J. Assante, *The kar.kid/ḥarimtu...*, s. 5–96; M. T. Roth, *Marriage, Divorce, and the Prostitute in Ancient Mesopotamia* [w:] Ch. A. Faraone, L. K. McClure (red.), *Prostitutes and courtesans in the Ancient World*, Madison, WI 2006, s. 24–25.

⁵⁷ Zarówno treść, jak i forma tego paragrafu jest wyjątkowa w piśmiennictwie prawnym starożytnego Bliskiego Wschodu. Paragraf dotyczy zasad noszenia welonu i odnosi się zasadniczo do kobiet o różnym statusie, które nie są zamężne, dlatego nie pozostają pod ochroną prawną mężczyzny. Kobiety zamężne i niezamężne należące do klasy ludzi wolnych chodziły publicznie zawołowane, co odróżniało je w sposób jasny od kobiet niezamężnych. Jednocześnie kobiety niezamężne poza tą grupą nie miały prawa do uzurpowania sobie takiego statusu (tj. sugerowania, że są pod ochroną prawną mężczyzny) i w razie takiej uzurpacji były karane. Poniekąd przepis ten sugeruje więc, że kobiety niezamężne poza klasą ludzi wolnych w ten czy inny sposób należały do klasy *ḥarimtu*, czyli kobiet niezależnych, i były podobnie traktowane. Zob. J. Assante, *The kar.kid/ḥarimtu...*, s. 32–34; J. Lafont, *Femmes...*, s. 461–463.

Rewers, kolumna VI

1. *šum-ma LÚ e-si-ir-tu-šu ú-^fpa¹-ša-an*
2. 5 6 *tap-pa-e-šu ú-še-šab*
3. *a-na pa-ni-šu-nu ú-pa-ša-an-ši*
4. *ma-a DAM^{ti} ši-i-it i-qa-ab-ab-bi*
5. *DAM-su ši-i-it*
6. *^fe-si-ir-tu ša a-na pa-ni ÉRIN^{MEŠ}*
7. *la-a pa-šu-nu-tu-ú-ni*
8. *mu-us-sa la-a iq-bi-ú-ni*
9. *ma-a DAM^{ti} ši-i-it la-a áš-ša-at*
10. *e-si-ir-tu-ú-ma ši-i-it*
11. *šum-ma LÚ me-e-et DUMU^{MEŠ} DAM-šu*
12. *pa-šu-un-te la-áš-šu DUMU^{MEŠ} éš-ra-a-te*
13. *DUMU^{MEŠ} šu-nu HA.LA i-laq-qe-ú*
14. *šum-ma LÚ i+na u₄-mi ra-a-qí*
15. *Ì.GIŠ a-na SAG.DU DUMU.MUNUS LÚ it-bu-uk*
16. *lu-ú i+na ša-ku-ul-te*
17. *hu-ru-up-pa-a-te ú-bi-il*
18. *tu-ur-ta la-a ú-ta-ar-ru*

19. *šum-ma LÚ lu-ú Ì.GIŠ a-na SAG.DU it-bu-uk*
20. *lu-ú hu-ru-up-pa-a-te ú-bil*
21. *DUMU ša DAM^{ta} ú-di-ú-ni-šu-ni*
22. *lu-ú me-e-et lu-ú in-na-bi-id*
23. *i+na DUMU^{MEŠ}-šu re-ħa-a-te*
24. *iš-tu UGU DUMU GAL^e a-di UGU DUMU*
25. *še-eh-ri ša-a 10 MU^{MEŠ}-šu-ni*
26. *a-na ša ħa-di-ú-ni i-id-dan*
27. *šum-ma a-bu me-et ù DUMU ša DAM^{ta}*
28. *ú-ud-di-ú-ni-šu-ni me-e-et-ma*
29. *DUMU DUMU^e me-e-te ša 10 MU^{MEŠ}-šu-ni*
30. *i-ba-áš-ši eh-ħa-az-ma*
31. *šum-ma a-na qa-a-at 10 MU^{MEŠ}*
32. *DUMU^{MEŠ} DUMU^e še-eh-ħe-ru*
33. *a-bu ša DUMU.MUNUS ħa-di-ma*
DUMU.MUNUS-su id-dan
34. *ù ħa-di-i-ma tu-ur-ta*
35. *a-na mi-it-ħa-ar ú-ta-ar*

A § 41

⁽¹⁻¹³⁾ Jeśli ktoś zawoalował swoją konkubinę, zgromadzi pięciu lub sześciu swoich towarzyszy, (i) zawoaluje ją w ich obecności mówiąc „Ona jest moją żoną”. Ona jest jego żoną. Konkubina, która nie jest zawoalowana w obecności ludzi, (i o której) jej mąż nie powie „Ona jest moją żoną”, ona nie jest żoną (i) ona jest konkubiną. Jeśli człowiek umarł (i) nie ma synów z jego zawoalowaną żoną, synowie konkubiny (są) jego synami, oni wezmą udział (z majątku).

A § 42

⁽¹⁴⁻¹⁸⁾ Jeśli ktoś wylał olej na głowę czyjejs córki z okazji święta albo przyniósł naczynia na bankiet, oni nie oddadzą niczego z powrotem (jako) rekompensaty⁵⁸.

A § 43

⁽¹⁹⁻²⁶⁾ Jeśli ktoś wylał olej na głowę albo przyniósł naczynia, (i) syn któremu przypisał żonę albo umarł, albo uciekł, odda ją (za żonę) wedle (swojego) życzenia jednemu ze swoich pozostałych synów, od najstarszego do najmłodszego (co najmniej) w wieku 10 lat.

⁽²⁷⁻³⁵⁾ Jeśli ojciec umarł i syn, któremu przypisał żonę umarł, (jeśli) jest syn zmarłego syna w wieku (co najmniej) 10 lat, on ją poślubi. A jeśli synowie (zmarłego) syna mają mniej niż 10 lat, ojciec córki odda swoją córkę (komu) zechce (spośród synów), albo dokona równorzędnej rekompensaty.

⁵⁸ Paragraf dotyczy zwyczaju namaszczenia głowy kobiety olejem w czasie zaręczyn i bankietu zaręczynowego. Stąd należy rozumieć, że zaręczyny zostały zerwane i za prezenty zaręczynowe nie należy się żadna rekompensata. Zob. M. Stol, *Women...*, s. 79–82; a także komentarz do A §§ 42–43 w I. Peled, *Law and Gender...*, s. 66.

36. *šum-ma DUMU la-áš-šu am-mar im-ḥu-ru-ú-ni*
 37. NA₄ *ù mi-im-ma ša la a-ka-li*
 38. SAG.DU-*ma ú-ta-ar*
 39. *ù ša-a a-ka-li la-a ú-tar*
 40. *šum-ma* ^{LÚ} *aš-šu-ra-iu-ú*
 41. *ù mu-us-sa na-ak-ru il-te-qé*
 42. *ša ki-i ša-pár-te am-mar šàm-šu i+na É LÚ*
 43. *us-bu-ú-ni a-na šàm ga-me-er la-qí-ú-ni*
 44. *i-na-aṭ-tu i-ba-aq-qa-an*
 45. *uz-ni-šu ú-ḥap-pa ú-pal-la-áš*
 46. *šum-ma MUNUS ta-ad-na-at*
 47. *ù mu-us-sa na-ak-ru il-te-qé*
 48. *e-mu-ša ù DUMU-ša la-áš-šu*
 49. 2 MU^{MES} *pa-ni mu-ti-ša ta-da-gal*
 50. *i+na 2 MU^{MES} an-na-te šum-ma ša a-ka-li*
 51. ¹ *la¹-[áš]-šu tal-la-ka-ma ta-qa-ab-bi*
 52. [*šum-ma*] ¹ *a¹-la-i-tu ša É.GAL^{lim} ši-it*
 53. [*a*]-¹ *bu¹-ša ù-ša-kal-ši*
 54. [*ši-pa*]-*ar-šu te-ep-pa-áš*
55. [*šum-ma DAM ša*] *ḥu-up-še ši-i-it*
 56. [... *ú*]-¹ *ša¹-[ka]l-ši*
 57. [*ši-pa-ar-šu te-ep-pa-áš*]
 58. *ù [šum-ma DAM LÚ ši-it ša]*
 59. A.ŠÀ *ù [É ...]*
 60. *tal-la-ka-[ma a-na LÚ.DI.KU₅^{MES} ta-qa-ab-bi]*
 61. *ma a-na a-ka-[a-li la-áš-šu]*
 62. ^{LÚ.DI.KU₅^{MES}} [*ha*]-¹ *zi¹-a-na GAL^{MES} ša-a URU*
 63. *i-ša-²u-ú-lu*
 64. *ki-i A.ŠÀ i+na URU šu-a-tu il-lu-ku-ú-ni*
 65. A.ŠÀ *ù É a-na ú-ku-la-i-ša*
 66. *ša 2 MU^{MES} ú-up-pu-šu*
 67. *i-id-du-nu-né-eš-še*
 68. *us-bat ù ṭup-pa-ša i-šaṭ-ṭu-ru*
 69. 2 MU^{MES} *tu-ma-al-la a-na mu-ut lib-bi-ša*
 70. *tu-ú-uš-ša-ab*
 71. *ṭup-pa-ša ki-i al-ma-te-ma i-šaṭ-ṭu-ru*

⁽³⁶⁻³⁹⁾ Jeśli nie ma synów, odda w pełni tyle ile otrzymał: (drogich) kamieni i czegokolwiek niejadalnego, ale nie odda nic jadalnego.

A § 44

⁽⁴⁰⁻⁴⁵⁾ Jeśli Asyryjczyk czy Asyryjka⁵⁹, który/a zamieszkał/a jako zastaw (za dług) w czyimś domu, i został/a wzięty/a za pełną cenę⁶⁰, oni (mogą) go/ją zbić, wyrwać (jego/jej włosy), uszkodzić (albo) przebić jego/jej uszy.

A § 45

⁽⁴⁶⁻⁵⁴⁾ Jeśli (jakaś) kobieta została oddana (za mąż) i jej mąż został wzięty (w niewolę) przez wroga, (i) ona nie ma teścia ani syna, ona poczeka na swojego męża 2 lata. W ciągu tych dwóch lat, jeśli ona nie [ma] jedzenia, ona (po)winna wyjść i powiedzieć (to). [Jeśli] ona jest mieszkanką wioski (należącej do) pałacu, jej [ojciec] będzie ją żywił, ona będzie wykonywać jego [pracę].

⁽⁵⁵⁻⁷¹⁾ [Jeśli] ona jest [żoną] (człowieka z klasy) *ḥupšu*⁶¹, [... on będzie ją] żywił (i) ona będzie wykonywać jego pracę]. A [jeśli ona jest żoną człowieka, którego] pole i [dom ...], ona powinna wyjść i powiedzieć sędziom: „Nie mam nic do jedz[enia]”. Sędziowie przepytają burmistrza i możnych miasta (o to, ile) pole w tym mieście jest warte. Oni oddadzą (tj. sprzedadzą) pole i dom na (koszt) jej zaopatrzenia na 2 lata do uprawy. Ona zamieszka (tam) i oni napiszą tabliczkę dla niej. Ona wypełni (tj. przeczeka pełne) dwa lata, (po czym może) zamieszkać z mężem, jakim zechce. Oni napiszą tabliczkę dla niej jak dla wdowy.

⁵⁹ Na temat statusu „Asyryjczyka” zob. przyp. 43.

⁶⁰ Tj. został nabyty przez wierzyciela, Zob. M. Stol, *Women...*, s. 677, przyp. 36.

⁶¹ *Ḥupšu* to rodzaj niższej klasy społecznej, której członkowie byli zależni od właściciela ziemi i wykonywali prace na jego rzecz, powinności mogły być także związane ze służbą wojskową. Ta klasa społeczna jest szczególnie zaświadczona w Anatolii i Syrii we wcześniejszych okresach, więc

72. *šum-ma i+na ar-kat* U₄^{MES} *mu-us-sa*
 73. *hal-qu a-na ma-a-te it-tu-ú-ra*
 74. *DAM-su ša a-na ki-i-di*
 75. *aḥ-zu-tu-ú-ni i-laq-qé-áš-ši*
 76. *a-na DUMU^{MES} ša a-na mu-ti-ša ur-ki-e*
 77. *ul-du-tu-ú-ni la-a i-qar-rib*
 78. *mu-us-sa-ma ur-ki-ú i-laq-qé*
 79. *A.ŠÀ ù É ša ki-i ú-kúl-la-i-ša*
 80. *a-na šÀM ga-me-er*
 81. *a-na ki-i-di ta-di-nu-ú-ni*
 82. *šum-ma a-na dan-na-at LUGAL la-a e-ru-ub*
 83. *ki-i ta-ad-nu-ni-ma id-dan*
 84. *ù i-laq-qé*
 85. *ù šum-ma la-a it-tu-ú-ra*
 86. *i+na ma-a-te ša-ni-te-em-ma me-e-et*
 87. *A.ŠÀ-šu ù É-su a-šar LUGAL*
 88. *id-du-nu-ú-ni i-id-dan*
 89. *šum-ma MUNUS ša mu-us-sa me-tu-ú-ni*
 90. *mu-us-sa i+na mu-a-te iš-tu É-ša*
 91. *la-a tu-ú-uš-ša*
 92. *šum-ma mu-sa mīm-ma la-a il-tu-ra-áš-še*
 93. *i+na É DUMU^{MES}-ša a-šar pa-nu-ša-a-ni*
 94. *tu-ú-uš-ša-ab*
 95. *DUMU^{MES} mu-ti-ša ú-ša-ku-lu-ú-ši*
 96. *ú-kúl-la-a-ša ù ma-al-ti-ša*
 97. *ki-i kal-le-te ša-a i-ra-²u-mu-ši-ni*
 98. *i-ra-ak-ku-su-né-eš-še*

(72–88) Jeśli później jej zaginiony mąż powrócił do kraju, on weźmie z powrotem żonę, którą poślubił poza (rodziną), ale nie będzie miał roszczeń do synów, które ona urodziła późniejszemu mężowi. Jej późniejszy mąż (ich) weźmie. (W sprawie) pola i domu, które ona dała (tj. sprzedała) na swoje zaopatrzenie poza (rodzinę) za pełną cenę; jeśli one nie weszły do majątku królewskiego, on da tyle, ile zostało (za nie) dane (tj. zapłaci pełną cenę sprzedaży) i weźmie (je z powrotem). A jeśli on nie po wrócił, (i) zmarł w innym kraju, król odda pole i dom temu, komu chce je oddać⁶². A § 46

(89–98) Jeśli (jakaś) kobieta, której mąż zmarł, nie opuściła swego domu po śmierci jej męża, jeśli jej mąż nie zapisał jej niczego, ona zamieszka w domu (jednego z) jej synów, gdzie zechce, (i) synowie jej męża będą ją żywili. Oni ustanowią jej zaopatrzenie i jej napoje tak jak synowej, którą kochają.

niewykluczone, że występowała w Asyrii jako pozostałość po strukturach społecznych z państw Mittani i Hetytów. Zob. S. Jakob, *Economy, Society, and Daily Life in the Neo-Assyrian Period* [w:] E. Frahm (red.), *A Companion to Assyria*, Hoboken, NJ 2017, s. 156–157; G. Barjamovic, *Extraction and Inequality in Middle Bronze Age Anatolia* [w:] J. Mynářova, S. Alivernini (red.), *Economic Complexity in the Ancient Near East. Management of Resources and Taxation*, Prague 2020, s. 90–92.

⁶² Paragraf dotyczy kobiety, której mąż dostał się do niewoli w trakcie wyprawy wojennej (prawdopodobnie wyprawy królewskiej). Fragment jest bardzo zniszczony, stąd nie cały tekst jest jasny. Niemniej wynika z niego, że jeśli kobieta nie jest w stanie zapewnić sobie utrzymania, to sędziowie sprzedadzą pole i dom jej uprowadzonego męża, z czego środki zostaną przeznaczone na jej utrzymanie przez dwa lata, po których może ona ponownie wyjść za mąż. Interwencja sędziów jest prawdopodobnie konieczna, gdyż ziemia ta została oddana pod uprawę jej mężowi pod warunkiem odbycia przez niego służby wojskowej. Jeśli pojmany mąż powróci, to odzyska swoją żonę (nie ma jednak praw do potomstwa, które ona spłodziła z nowym mężem), a swoją ziemię może odkupić za pełną cenę. Zob. szczegółową interpretację tego paragrafu: S. Lafont, *Fief et féodalité dans le Proche-Orient ancien* [w:] E. Boumazel, J.-P. Poly (red.), *Les féodalités*, Paris 1998, s. 580–584.

99. *šum-ma ur-ki-it-tu ši-i-it*
 100. DUMU^{MEŠ}-ša la-aš-šu
 101. *iš-tu il-te-en tu-ú-uš-šab*
 102. *a-na pu-uḫ-ri-šu-nu ú-ša-ku-lu-ši*
 103. *šum-ma DUMU^{MEŠ}-ša i-ba-aš-ši*
 104. DUMU^{MEŠ} pa-ni-te a-na ša-ku-li-i-ša
 105. *la-a i-ma-gu-ru i+na É DUMU^{MEŠ}*
 106. *ra-mi-ni-ša a-šar pa-nu-ša-a-ni*
 107. *tu-uš-šab DUMU^{MEŠ} mu-ti-ša-a-ma*
 108. *ú-ša-ku-lu-ši ú ši-pár-šu-nu te-pa-áš*
 109. *ú šum-ma i+na DUMU^{MEŠ} mu-ti-ša-a-ma*
 110. *ša-a e-ḫu-zu-ši-ni i-[ba-áš]-ši*
 111. *[a-ḫi-za-an]-¹ša-ma¹ [ú-ša-kal-ši]*
 112. *[DUMU^{MEŠ}-ša-ma la]-a ú-ša-ku-lu-ši*

Kolumna VII

1. *šum-ma lu-ú LÚ lu-ú MUNUS*
 2. *kiš-pi ú-up-pi-šu-ma*
 3. *i+na qa-ti-šu-nu iṣ-ša-ab-tu*
 4. *ub-ta-e-ru-šu-nu*
 5. *uk-ta-i-nu-šu-nu*
 6. *mu-up-pi-ša-na ša kiš-pi i-duk-ku*
 7. *LÚ ša-a kiš-pi e-pa-a-ša*
 8. *e-mu-ru-ú-ni i+na pi-i*
 9. *a-me-ra-a-ni ša-a kiš-pi*
 10. *iš-me-ú-ni-ma a-na-ku a-ta-mar*
 11. *iq-bi-áš-šu-un-ni*
 12. *ša-me-a-nu i-il-la-ka*
 13. *a-na LUGAL i-qa-ab-bi*
 14. *šum-ma a-me-ra-a-nu ša a-na LUGAL*
 15. *iq-bi-ú-ni it-te-ke-er*
 16. *a-na pa-ni^dGU₄.DUMU^dUTU i-qa-bi*

⁽⁹⁹⁻¹⁰⁸⁾ Jeśli ona jest drugą (żoną)⁶³, (i) nie ma swojego syna, ona zamieszka z jednym (z synów jej męża), oni będą ją żywili wspólnie. Jeśli ona (tj. druga żona) ma swoich synów, (ale) poprzedni synowie (tj. synowie pierwszej żony) nie zgadzają się jej zaopatrywać, ona zamieszka w domu (jednego z) jej synów, gdzie zechce. Jej własni synowie będą ją zaopatrywać, a ona będzie wykonywać ich pracę.

⁽¹⁰⁹⁻¹¹²⁾ A jeśli pomiędzy synami jej męża [jest] taki, który ją wziął (za żonę), ten który ją po[ślubił] będzie ją zaopatrywać, (a) [jej synowie] nie będą jej zaopatrywali⁶⁴.

A § 47

⁽¹⁻¹³⁾ Jeśli albo mężczyzna, albo kobieta⁶⁵ praktykowali czary, (i) zostali pochwyceni na gorącym uczynku, (i) oskarżyli ich, (i) udowodnili ich (winę), oni zabiją tego który praktykował czary. Ktoś kto widział praktykowanie czarów, (i) usłyszał z ust świadka czarów, który mu powiedział „Ja widziałem to sam”, świadek pogłoski wyjdzie (i) powie królowi.

⁽¹⁴⁻³¹⁾ Jeśli świadek zaprzeczył temu co (świadek pogłoski) powiedział królowi, on (tj. świadek pogłoski) oznajmi w obecności *Kusarikku*⁶⁶: „On zaprawdę mi (to) powiedział”, (i) zostanie oczyszczony. Król będzie przesłuchiwał świadka, który oznajmił a (potem) zaprzeczył (swojemu świadectwu) jak uważa to za stosow-

⁶³ Asyryjskie *urkittu*, dosłownie „późniejszą (żoną)”, więc może też chodzić o żonę poślubioną później, np. po śmierci pierwszej żony. Zob. R. Borger, *Die mittellassyrischen Gesetze...*, s. 90; M. Stol, *Women...*, s. 678, przyp. 39.

⁶⁴ Rekonstrukcja wierszy 110.–112. za G. R. Driver, J. C. Miles, *The Assyrian Laws...*, s. 414.

⁶⁵ Paragraf na temat czarów został zamieszczony na tabliczce z uregulowaniami prawnymi dotyczącymi kobiet prawdopodobnie dlatego, że w Mezopotamii zwykle obarczano winą za czary kobiety (acz paragraf odnosi się do podejrzanych obu płci). Zob. M. Stol, *Women...*, s. 391.

⁶⁶ *Kusarikku* to opiekuńcze bóstwo mezopotamskie, tzw. człowiek-byk, związany z ochroną domostw. Zob. K. Van Der Toorn, *Magic at the Cradle: A Reassessment* [w:] T. Abusch, K. Van Der Toorn (red.), *Mesopotamian Magic: Textual, Historical And Interpretative Perspectives*, Groningen 1999, s. 142–143.

17. *ma-a šum-ma la-a iq-bi-an-ni za-a-ku*
 18. *a-me-ra-a-ni ša iq-bi-ú-ni*
 19. *ù ik-ki-ru-ú-ni*
 20. LUGAL *ki-i i-la-²u-ú-ni*
 21. *il-ta-na-²a-al-šu*
 22. *ù ku-tal-lu-šu e-em-mar*
 23. ^{LÚ}*a-ši-pu i+na u₄-mi ul-lu-lu'-ú-ni*
 24. ^{LÚ}*ú-ša-aq-ba*
 25. *ù šu-ut i-qa-ab-bi*
 26. *ma-a ma-mi-ta ša a-na LUGAL*
 27. *ù DUMU-šu ta-am-²a-a-ta-ni*
 28. *la-a i-pa-ša-ra-ku-nu ki-i pi-i*
 29. *ṭup-pi-ma ša a-na LUGAL ù DUMU-šu*
 30. *ta-am-²a-a-ta-a-ni*
 31. *ta-am-²a-a-ta*
 32. *šum-ma LÚ DUMU.MUNUS ^{LÚ}ḥab-bu-li-šu*
 33. *ša-a ki-i ḥu-bu-ul-li*
 34. *i+na é-šu us-bu-tu-ú-ni*
 35. *a-bu-ša i-ša-²a-a-al*
 36. *a-na mu-te i-id-da-an-ši*
 37. *šum-ma a-bu-ša la ma-gir la-a id-dan*
 38. *šum-ma a-bu-ša me-e-et*
 39. ^{1-en}*i+na šEŠ^{MES}-ša*
 40. *ù šu-ut a-na šEŠ^{MES}-ša i-qab-bi*
 41. *šum-ma šEŠ i-qa-ab-bi*
 42. *ma-a a-ḥa-ti a-di ITI U₄^{MES} a-pa-ṭar*
 43. *šum-ma a-di ITI U₄^{MES} la-a ip-ta-ṭar*
 44. EN KÙ.BABBAR *ḥa-di-ma ú-zak-ka-a-ši*
 45. *a-na ¹mu-te¹ i-id-dan-ši*
 46. [*ù ḥa-di-ma a-na*] *pi-i*
 47. [*ṭup-pu-šu a-na KÙ.BABBAR i-id*]-*dan-ši*
 48. [...]-*ši*
 49. [...]-*šu*
 50. [...]-*š¹u¹-nu*
 51. [...]-*x¹-š¹u¹-nu*

ne i zbada jego sprawę. Egzorcysta spowoduje, że człowiek (tj. świadek) przysięgnie w dniu, w którym został oczyszczony, i sam oznajmi: „Nikt nie zwolni ciebie z (przysięgi) złożonej na króla i jego syna. Jesteś zaprzysiężony według sformułowań tabliczki, którą zaprzysiężyłeś na króla i jego syna”⁶⁷.

A § 48

⁽³²⁻⁴⁷⁾ Jeśli ktoś córkę swojego dłużnika, która zamieszkała w jego domu jako zastaw, <chce oddać za męż>, zapyta jej ojca. Jeśli jej ojciec się nie zgadza, on jej nie odda (za męż). Jeśli jej ojciec nie żyje, on zapyta jednego z jej braci i tenże naradzi się z (pozostałymi) braćmi. Jeśli brat powie: „Wykupię moją siostrę w ciągu miesiąca”, jeśli nie wykupił (siostry) w ciągu miesiąca, wierzyciel, (jeśli tak) zechce, uwolni ją (od obciążenia), (i) odda ją za męż. [Albo, (jeśli tak) zechce] na [podstawie tabliczki odda ją za srebro]⁶⁸.

⁽⁴⁸⁻⁵²⁾ (nieczytelne)

⁶⁷ Interpretacja Lafont sugeruje następujące wytłumaczenie paragrafu: jej zdaniem było dwóch świadków uprawiania czarów, z których jeden wycofał swoje zeznanie. Jeden ze świadków jest więc jednocześnie (nie „albo”) świadkiem i świadkiem pogłoski. Wtedy król dokonuje śledztwa, by potwierdzić zeznania świadka. Świadek pogłoski potwierdza wtedy istnienie drugiego świadka przysięgą przed posągiem bóstwa. Drugi świadek jest wtedy przesłuchiwany przez króla. Rolą egzorcysty jest zapobiec klątwom niewątpliwie rzuconym przez czarownika czy czarownicę na świadka. Zob. S. Lafont, *Mesopotamia: Middle Assyrian Period...*, s. 528–529.

⁶⁸ Wiersze 46–47 to niepewna rekonstrukcja za G. R. Driver, J. C. Miles, *The Assyrian Laws...*, s. 416–419. Dalsza część paragrafu zniszczona.

52. [...]šu
 53. [...]
 54. [...]
 55. ¹ki¹-i [...]
 56. ki-i šeš¹ x¹ [x] x¹ [...]
 57. ù šum-ma KAR.KID mi-ta-at
 58. [aš]-šum šeš^{MEŠ}-ša
 59. [i]-qa-ab-bi-ú-ni
 60. [DUMU²]^{MEŠ}-ša ki-i šeš¹ ħA.LA
 61. [iš-tu] šeš^{MEŠ} um²¹-mi-šu-¹nu¹
 62. [i-zu]-¹uz¹-zu
 63. [šum-ma LÚ DAM LÚ] im¹-ħa-¹aš¹-ma
 64. [ša-lib-bi-ša ù-ša-aš-li]-šī
 65. [DAM ša-a LÚ ša DAM]¹-at¹ LÚ
 66. ¹ša¹-[lib-bi-ša ù-ša-aš-li-ú]-ni
 67. ¹ù¹ [ki-i ... e-pu]-¹šu¹-šī-ni
 68. e-pu-[šu-šu ki-mu-ú ša]-a lib-bi-ša
 69. nap-ša-a-te ú-¹ma¹-al-la
 70. ù šum-ma MUNUS šī-it mi-ta-at
 71. LÚ i-du-uk-ku
 72. ki-i-mu-ú ša-a-lib-bi-ša
 73. nap-ša-a-te ú-ma-al-la
 74. ù šum-ma ša-a mu-ut MUNUS šī-a-ti
 75. DUMU-šu la-áš-šu DAM-su
 76. im-ħu-šu-ú-ma ša-lib-bi-ša
 77. ta-aš-li
 78. ki-mu-ú ša-lib-bi-ša
 79. ma-ħi-ša-a-na i-du-uk-ku
 80. šum-ma ša-lib-bi-ša šu-ħa-ar-tu
 81. nap-ša-a-te-ma ú-ma-al-la
 82. šum-ma LÚ DAM^{at} LÚ
 83. la-a mu-ra-bi-ta im-ħa-aš-ma
 84. ša-a-lib-bi-ša ù-ša-aš-li-šī
 85. ħi-i-ṭu an-ni-ú
 86. 2 GUN AN.NA i-id-dan

A § 49

⁽⁵³⁻⁶²⁾ [...] jak brat [...] i jeśli prostytutka (albo: niezależna kobieta) zmarła, ponieważ jej bracia oznajmia, jej [synowie²] [podz]ielą się udziałami (w majątku) jak bracia [z] braćmi jej matki⁶⁹.

A § 50

⁽⁶³⁻⁷³⁾ [Jeśli ktoś] pobił [(ciążarną) żonę (innego) człowieka i spowodował utratę jej płodu, [żonę człowieka, który spowodował, że żona] (innego) człowieka [utraciła swój płód] i [jak ... on ją (tj. żonę innego człowieka) potra]ktował, oni ją (tj. jego żonę) potra[ktują]⁷⁰, on w pełni zrekompensuje (koszt) życia płodu. A jeśli ta kobieta umrze, oni zabiją człowieka (tj. winnego). On w pełni zrekompensuje (koszt) życia (płodu).

⁽⁷⁴⁻⁸¹⁾ A jeśli mąż tej (tj. poszkodowanej) kobiety nie ma syna, (a) jego żona, którą on (tj. winny) pobił poroniła płód, w zamian za płód oni zabiją tego, który (ją) pobił. Jeśli jej płód (jest) płci żeńskiej, on tylko pokryje w pełni (koszt jej) życia.

A § 51

⁽⁸²⁻⁸⁶⁾ Jeśli ktoś pobił żonę (innego) człowieka, która nie wychowuje (swoich dzieci; tj. przybraną matkę) i spowodował utratę jej płodu, to (jest) wykroczenie, (i) zapłaci 2 talenty ołowiu.

⁶⁹ Z tego fragmentarycznego zapisu można wnioskować, że wdowa mogła być postrzegana jako *ħarimtu*, czyli w tym wypadku „kobieta niezależna” raczej niż „prostitutka”. Zob. J. Assante, *The kar.kid/ħarimtu...*, s. 22–23.

⁷⁰ Tj. spowodują utratę płodu żony winnego. Paragraf więc sugeruje powtórzenie dokonanego uszkodzenia na żonie winnego oraz/albo zadośćuczynienie pieniężne. Rekonstrukcja za G. C. Driver, J. C. Miles, *The Assyrian Laws...*, s. 418–419. Większość edycji (np. G. Cardascia, *Les lois assyriennes...*, s. 239–240; C. Saporetti, *Le leggi medioassire...*, s. 85) zgadza się z tą interpretacją oprócz M. T. Roth, *Law Collections...*, s. 173–174. Patrz także analiza S. Lafont, *Femmes...*, s. 366–367.

87. *šum-ma* LÚ KAR.KID *im-ḥa-aš-ma*
 88. *ša-lib-bi-ša ú-ša-aš-li-ši*
 89. *mi-iḥ-ši ki-i mi-iḥ-ši*
 90. *i-ša-ak-ku-ú-nu-uš*
 91. *nap-šá-a-te ú-ma-al-la*
 92. *šum-ma* MUNUS *i+na ra-mi-ni-ša*
 93. *ša-lib-bi-ša ta-aš-ši-li*
 94. *ub-ta-e-ru-ú-ši*
 95. *uk-ta-i-nu-ú-ši*
 96. *i+na* GIŠ^{MEŠ} *i-za-qu-pu-ú-ši*
 97. *la-a i-qa-ab-bi-ru-ši*
 98. *šum-ma ša-a-lib-bi-ša*
 99. *i+na ša-le-e mi-ta-a-at*
 100. *i+na* GIŠ^{MEŠ} *i-za-qu-pu-ú-ši*
 101. *la-a i-qa-ab-bi-ru-ši*
 102. *šum-ma* MUNUS *ši-it ki-i ša lib-bi-ša*
 103. [†]*ta-aš¹-li-ú-ni*
 104. [*up-ta*]-*zi-ru-ú-ši*
 105. [...] *iq-bi-ú*
 106. [...] *-me*
 107. [...] *-te*
 108. [...]
 109. [*šum-ma ...*]
 110. [...]
 111. [...]
 112. [...]
 113. [...]
 114. [...]

Kolumna VIII

1. [...] *la-áš-šu*
 2. [...] ^{MEŠ}
 3. [...] [†]*ú¹-ni*
 4. [...] [†]*lu¹-ú* GÉME^{MEŠ}
 5. [...] *-aš*
 6. [*šum-ma* LÚ DUMU.MUNUS] LÚ *ba-tu-ul-ta*
 7. [*ša i+na É a*]-*bi-i-ša*

A § 52

⁽⁸⁷⁻⁹¹⁾ Jeśli ktoś pobił prostytutkę (albo: kobietę niezależną) i spowodował utratę jej płodu, oni obłożą go (karą) uderzenie za uderzenie, on pokryje w pełni (koszt) życia.

A § 53

⁽⁹²⁻¹⁰⁸⁾ Jeśli (jakaś) kobieta sama doprowadziła do utraty swojego płodu, (i) oskarżyli ją, (i) udowodnili jej (winę), oni wbijają ją na pal, (i) nie pochowają jej. Jeśli umarła z powodu utraty płodu (tj. aborcji), oni wbijają ją na pal, (i) nie pochowają jej. Jeśli ktoś ukrył tę kobietę, która doprowadziła do utraty swojego płodu, [...] powiedzą [...] ⁷¹.

A § 54

^(VII 110-VIII 5) [Jeśli ...] nie ma [...] niewolnice [...]

A § 55

⁽⁶⁻²²⁾ [Jeśli ktoś] siłą pochwycił (i) zgwałcił [córkę człowieka] (która jest młodą) panną ⁷², [która

⁷¹ Ten przepis wskazuje na to, że w Mezopotamii aborcja przeprowadzona samodzielnie była widziana jako przestępstwo przeciw społeczeństwu i rodzinie, gdzie potencjalną przestępczynią może być każda kobieta, nie tylko kobieta zamężna, a poszkodowanym nie jest kobieta, a jej mąż. S. Lafont, *Femmes...*, s. 347; J. Goodnick Westenholz, recenzja Lafont, s. 158–159.

⁷² Termin *batultu* nie ma jednoznacznego znaczenia, może oznaczać pannę na wydaniu, dojrzalą nastolatkę, albo dziewczę. Zob. S. Lafont, *Femmes...*, s. 146; CAD B, sv. *batultu*, s. 173.

8. [us-bu]-tu-ú-ni
9. [x x]-ša la-a ú-tar-ri-šu-nu
10. [pu²-uš²]-qa la-a pa-te-a-tu-ú-ni
11. la-a aḥ-za-tu-ú-ni
12. ù ru-gu-um-ma-na-a
13. a-na É a-bi-i-ša
14. la-a ir-ši-ú-ni
15. LÚ lu-ú i+na ḥb-bi-URU
16. lu-ú i+na še-e-ri
17. lu-ú i+na mu-še i+na ri-be-e-te
18. lu-ú i+na É qa-re-e-te
19. lu-ú i+na i-si-ni a-li
20. LÚ ki-i da-³a-a-ni
21. MUNUS^{ba-tul-ta iṣ-ba-at-ma}
22. ú-ma-an-ze-e-e'-ši
23. a-bu ša^{MUNUS}ba-tu-ul-te
24. DAM^{at} na-i-ka-a-na
25. ša^{MUNUS}ba-tul-te i-laq-qé
26. a-na ma-an-zu-ú-³e-e
27. i-id-da-an-ši
28. a-na mu-ti-ša la-a ú-tar-ši
29. i-laq-qé-ši
30. a-bu DUMU.MUNUS ša ni-ik-ta
31. a-na na-i-ka-ni-ša
32. ki-i a-ḥu-ze-te i-id-dan-ši
33. šum-ma DAM-su la-ás-šu
34. 3^{a-te} KÙ.BABBAR ŠÀM ba-tu-ul-te
35. na-i-ka-a-nu a-na a-bi-ša id-dan
36. na-i-ka-an-ša eḥ-ḥa-a-si
37. la-a i-sa-ma-ak-ši
38. šum-ma a-bu la-a ḥa-a-di
39. KÙ.BABBAR 3^{a-te} ša^{MUNUS}ba-tul-te

w domu] ojca [mi]eszkała, [...] która nie została skalana⁷³, której łono (?) nie zostało otwarte, która nie została wydana (za mąż) i której ojca dom nie nabył żadnego roszczenia, czy (to było) w środku miasta, czy na (otwartym) terenie, czy w nocy na ulicy, czy w spichlerzu, czy w czasie miejskiego festiwalu, ⁽²³⁻³²⁾ ojciec (młodej) panny weźmie żonę cudzołożnika (tj. gwałciciela) (młodej) panny, (i) odda by została zgwałcona. On nie odda jej mężowi (ale) ją zabierze. Ojciec córki, z którą uprawiano seks (tj. została zgwałcona) odda ją cudzołożnikowi (tj. gwałcicielowi) w aḥūzatu⁷⁴.

⁽³³⁻⁴¹⁾ Jeśli (gwałciciel) nie ma żony, cudzołożnik (tj. gwałciciel) da trzykrotną wartość panny w srebrze jej ojcu. Cudzołożnik ożeni się z nią (i) nie odrzuci jej. Jeśli ojciec tego nie zechce, otrzyma trzykrotną wartość panny w srebrze, (i) odda (za mąż) swoją córkę komu zechce⁷⁵.

⁷³ Na temat znaczenia *urrušu* w temacie Dt jako „zbeczczeszcząć, skalać” zob. W. R. Mayer, *Akkadische Lexikographie: CAD U and W: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, „Orientalia” 2012, t. 81, nr 1, s. 99; por. CAD U, sv. *urrušu* v., s. 248. Prawdopodobnie chodzi o niezanieczyszczenie przez krew menstrualną, tj. dziewczynka jest przed menstruacją. Inne rozwiązanie proponuje S. Lafont, *Femmes...*, s. 147, która wywodzi formę od czasownika *erēšu* „prosić, zostać poproszonym”, co by oznaczało, że dziewczyna nie została poproszona przez narzeczonego.

⁷⁴ *Aḥūzatu*—zob. przyp. 46.

⁷⁵ Zob. analizę tego paragrafu i następnego przez E. Otto, *Körperverletzung oder Verletzung von Besitzrechten? Zur Redaktion von Ex 22,15 f. im Bundesbuch und §§ 55; 56 im Mittelassyrischen Kodex der Tafel A*, „Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft” 1993, t. 105, nr 2, s. 153–165; S. Lafont, *Femmes...*, s. 145–157.

40. *i-ma-ḫar* DUMU.MUNUS-*su*
 41. *a-na ša ḫa-di-ú-ni i-id-dan*
 42. *šum-ma*^{MUNUS}*ba-tul-tu ra-ma-an-ša* A § 56
 43. *a-na LÚ ta-at-ti-din* (42–49) Jeśli panna⁷⁶ sama odda się człowiekowi,
 44. *LÚ i-tam-ma a-na DAM^{ti}-šu* (ten) człowiek złoży przysięgę (że tak było), oni
 45. *la-a i-qar-ri-i-bu* nie będą rościli sobie pretensji do jego żony.
 46. *3^{a-te} KÚ.BABBAR šàm ba-tu-ul-te* Cudzołóżnik zapłaci trzykrotną wartość pan-
 47. *na-i-ka-nu i-id-^rdan¹* ny w srebrze. Ojciec uczyni ze swoją córką
 48. *a-bu* DUMU.MUNUS-[*su*] jak zechce.
 49. *ki-i ḫa-di-ú-ni e-ep-^rpa¹-[áš]*
 50. *lu-ú ma-ḫa-šu lu-ú^ra¹-[...]* A § 57
 51. [*ša-a*] ^rDAM^{1-at} ^rLÚ¹ [...] (50–53) Czy to pobicie czy [...] żony człowieka,
 52. [*ša i+na ṭup*]-*pi šaṭ-ru-ú-ni* [co] jest zapisane [na ta]bliczce [...]
 53. [...]
 54. *i+na ḫi-ṭa-a-ni gab-[bi lu-ú na-pa-li lu-ú]* A § 58
 55. *na-ka-a-si^rša¹-[a DAM^{at} LÚ]* (54–57) Spośród wszystkich kar, [czy to wylupanie
 56. *ù gal-lu-li de-e-[...]* (oczuz?), czy to] obcięcie (nosa² i uszu²), [żony
 57. *ki-i ša-a [...]* człowieka] i (?) [...] jak [...]
 58. *uš-šēr ḫi-ṭa-a-ni ša-[a DAM^{at} LÚ]* A § 59
 59. *ša i+na ṭup-pi [šaṭ-ru-ú-ni]* (58–63) W dodatku do kar dla [żony człowieka],
 60. *LÚ DAM-su [i-na-aṭ-ṭu]* które [zostały spisane] na tabliczce, człowiek
 61. *i-ba-qa-an^ruz¹-[ni-ša]* [zbije] swoją żonę, wyrwie (jej włosy), uszkodzi
 62. *ú-ḫap-pa ú-la-[ap-pat]* [jej uszy], po[tłucze (ją)]. To nie będzie karane⁷⁷.
 63. *a-ra-an-šu la-áš-^ršu¹*
 (pusty wiersz)

Kołofon:

64. ^{ITI}*ša sa-ra-a-te* U₄ 2-^rKÁM¹ (64–65) Drugi dzień drugiego miesiąca (tj. według
 65. *li-mu^msa-^rgi¹-ú* kalendarza średnioasyryjskiego), eponimem
 (roku) Saggiu.

BIBLIOGRAFIA

- Assante J., *The kar.kid/ḫarimtu, Prostitute or Single Woman? A Reconsideration of the Evidence*, „Ugarit-Forschungen” 1998, nr 30, s. 5–96.
 Barjamovic G., *Extraction and Inequality in Middle Bronze Age Anatolia* [w:] J. Mynářova, S. Ali-vernini (red.), *Economic Complexity in the Ancient Near East. Management of Resources and Taxation*, Prague 2020, s. 87–126.
 Borger R., *Akkadische Rechtsbücher. Die mittellassyrischen Gesetze: Rechtsbücher* [w:] R. Borger, H. Lutzmann, W. H. Ph. Römer, E. Von Schuler (red.), *Rechts-und Wirtschaftsurkunden*.

⁷⁶ J.w. przyp. 72, może chodzić o pannę na wydaniu, dojrzałą nastolatkę albo dziewczę.

⁷⁷ Tj. mąż jest z góry uwolniony od wszelkich zarzutów za egzekwowanie swojego prawa do ukarania swojej żony. Zob. S. Lafont, *Femmes...*, s. 71–72; J. Goodnick Westenholz, recenzja S. Lafont.

- Historisch-chronologische Texte*, Texte aus der Umwelt des Alten Testaments 1, Gütersloh 1982, s. 80–92.
- Bottéro J., *Antiquités assyro-babyloniennes*, „Annales de l'École pratique des hautes études. 4e section, Sciences historiques et philologiques” 1966–1967, s. 81–106.
- Cardascia G., *Les lois assyriennes*, Littératures anciennes du Proche-Orient 2, Paris 1969.
- Cooper J. S., *Buddies in Babylonia: Gilgamesh, Enkidu, and Mesopotamian Homosexuality* [w:] T. Abusch (red.), *Riches Hidden in Secret Places*, Winona Lake, IN 2002, s. 73–86.
- Dassow E. Von, *Mittani and Its Empire* [w:] K. Radner, N. Moeller, Daniel T. Potts (red.), *The Oxford History of the Ancient Near East*, t. III: *From the Hyksos to the Late Second Millennium BC*, Oxford 2022, s. 453–528.
- Driver G. R., Miles J. C., *The Assyrian Laws, Ancient Codes and Laws of the Near East*, Oxford 1935.
- Goodnick Westenholz J., recenzja Sophie Lafont, *Femmes, Droit et Justice dans l'Antiquité orientale: Contribution à l'étude du droit pénal au Proche-Orient ancien*, „Journal of Near Eastern Studies” 2003, t. 62, nr 2, s. 155–160.
- Jakob S., *Economy, Society, and Daily Life in the Neo-Assyrian Period* [w:] E. Frahm (red.), *A Companion to Assyria*, Hoboken, NJ 2017, s. 141–160.
- Lafont S., *Femmes, Droit et Justice dans l'Antiquité orientale: Contribution à l'étude du droit pénal au Proche-Orient ancien*, Orbis Biblicus et Orientalis 165, Göttingen 1999.
- Lafont S., *Fief et féodalité dans le Proche-Orient ancien* [w:] E. Boumazel, J.-P. Poly (red.), *Les féodalités*, Paris 1998, s. 517–630.
- Lafont S., *Mesopotamia: Middle Assyrian Period* [w:] R. Westbrook (red.), *A History of Ancient Near Eastern Law. Handbook of Oriental Studies. Section One: The Near and Middle East 71/2*, Leiden 2003, s. 521–563.
- Lambert W. G., *Tukulti-Ninurta I and the Assyrian King List*, „Iraq” 1976, t. 38, nr 2, s. 85–94.
- Llop J., *MARV 6, 2 und die Eponymenfolgen des 12. Jahrhunderts*, „Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie” 2008, t. 98, nr 1, s. 20–25.
- Luukko M., Buylaere G. Van, *Languages and Writing Systems in Assyria* [w:] E. Frahm (red.), *A Companion to Assyria*, Blackwell Companions to the Ancient World, Hoboken, NJ 2017, s. 311–335.
- Machinist P., *Assyrians on Assyria in the First Millennium B.C* [w:] K. A. Raaflaub (red.), *Anfänge politischen Denkens in der Antike: Die nahöstlichen Kulturen und die Griechen*, Berlin 1993, s. 77–104.
- Marti L., *Proposition pour le § 9 des Lois Assyriennes*, „N.A.B.U.” 2004, nr 2, s. 31–32.
- May N. N., *Gates and Their Functions in Mesopotamia and Ancient Israel* [w:] N. N. May, U. Steinert (red.), *The Fabric of Cities: Aspects of Urbanism, Urban Topography and Society in Mesopotamia, Greece and Rome*, Culture and History of the Ancient Near East 68, Leiden 2014, s. 77–121.
- Mayer W. R., *Akkadische Lexikographie: CAD U and W*, *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, „Orientalia” 2012, t. 81, nr 1, s. 95–104.
- Mikołajczak T., *Prawa Ur-Nammy*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2021, t. 73, z. 2, s. 9–33.

- Otto E., *Körperverletzung oder Verletzung von Besitzrechten? Zur Redaktion von Ex 22,15 f. im Bundesbuch und §§ 55; 56 im Mittelassyrischen Kodex der Tafel A*, „Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft” 1993, t. 105, nr 2, s. 153–165.
- Otto E., *Rechtsgeschichte der Mittelassyrischen Gesetze (KAV 1)* [w:] E. Otto, *Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte*, BZAR 8, Wiesbaden 2008, s. 192–310.
- Pedersén O., *Archives and Libraries in the City of Assur: A Survey of the Material from the German Excavations*, Acta Universitatis Upsaliensis Studia Semitica Upsaliensia 8, Uppsala 1986.
- Peled I., *Gender and Sex Crimes in the Ancient Near East: Law and Custom* [w:] I. Peled (red.), *Structures of Power: Law and Gender across the Ancient Near East and Beyond*, Oriental Institute Seminars 12, Chicago 2017, s. 27–40.
- Peled I., *Law and Gender in the Ancient Near East and the Hebrew Bible*, London 2020.
- Postgate J. N., *Assyrian Texts and Fragments*, „Iraq” 1973, t. 35, nr 1, s. 13–36.
- Postgate J. N., *Bronze Age Bureaucracy: Writing and the Practice of Government in Assyria*, Cambridge 2013.
- Ries G., *Kuppelei* [w:] D. O. Edzard (red.), *Reallexikon der Assyriologie*, t. 6, Berlin 1983.
- Roth M. T., *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Writings from the Ancient World no 6, Atlanta, GA 1995.
- Roth M. T., *Marriage, Divorce, and the Prostitute in Ancient Mesopotamia* [w:] Ch.A. Faraon, L. K. McClure (red.), *Prostitutes and courtesans in the Ancient World*, Madison, WI 2006, s. 21–39.
- Roth M. T., *Women and Law* [w:] *Women in the Ancient Near East: A Sourcebook*, M. W. Chavalas (red.), *Routledge Sourcebooks for the Ancient World*, London 2012, s. 144–174.
- Saporetti C., *Le leggi medioassire, Data Sets: Cuneiform Texts 2*, Malibu 1979.
- Schroeder O., *Keilschrifttexte aus Assur verschiedenen inhalts*, *Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft* 35, Leipzig 1920.
- Scurlock J. A., Andersen B. R., *Diagnoses in Assyrian and Babylonian Medicine: Ancient Sources, Translations, and Modern Medical Analyses*, Urbana 2005.
- Stol M., *Women in the Ancient Near East*, Berlin 2016.
- Toorn K. Van Der, *Magic at the Cradle: A Reassessment* [w:] T. Abusch, K. Van Der Toorn (red.), *Mesopotamian Magic: Textual, Historical and Interpretative Perspectives*, Groningen 1999, s. 139–147.
- Tyborowski W., *Prawa Hammurabiego: Dināt mišarim*, Poznań 2019.
- Weidner E., *Das Alter der mittelassyrischen Gesetzestexte. Studien im Anschluss an Driver and Miles, The Assyrian Laws*, „Archiv für Orientforschung” 1937, nr 12, s. 46–54.
- Weidner E., *Die Bibliothek Tiglatpilesers I*, „Archiv für Orientforschung” 1952, nr 16, s. 197–215.
- Westbrook R., *Evidentiary Procedure in the Middle Assyrian Laws*, „Journal of Cuneiform Studies” 2003, nr 55, s. 87–97.
- Worthington M., *Spellings and Linguistic Awareness in the Middle Assyrian Laws* [w:] E. C. Cancik-Kirschbaum, J. Cale Johnson (red.), *Encoding Metalinguistic Awareness: Ancient Mesopotamia and Beyond*, Berliner Beiträge zum Vorderen Orient 29, Gladbeck 2019, s. 137–160.

MIDDLE ASSYRIAN LAW, TABLET A:
LAWS CONCERNING WOMEN

Abstract

Middle Assyrian Laws (MAL) are a Mesopotamian law collection created approximately in the 12th century BC in Assur (now Qal'at Sherqat in Iraqi Kurdistan). The text contains a Polish translation and a commentary concerning the first tablet of this collection, MAL A (VAT 10000 = KAV 001). Tablet MAL A (also known as *Frauenspiegel*) consists of laws concerning women, and women in it are either perpetrators or victims of crimes. This document offers a unique insight into contemporary Middle Assyrian and Mesopotamian societies as it covers a wide range of issues like theft, assault, adultery and rape, homosexuality, marriage, and family law.

Keywords: Middle Assyrian Laws, Mesopotamia, Assyria, women's rights, law in ancient Near East